

ІВАН ФРАНКО.

72

ДОБРИЙ ЗАРОБОК
І ІНЬШІ ОПОВІДАНЯ.

НАКЛАДОМ АНТОНА ХОЙНАЦЬКОГО.

ЛЬВІВ 1902.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

Slav 5065.2.40
✓

74 * 1

ЗМІСТ.

	Стор.
Передмова	V
Добрий заробок	1
(Муляр)	13
Сам собі винен	25
Слимак	45
Історія мови січкарні	65
Домашній промисл	81
Довбанюк	99
У кузні	115

Передмова.

Гказано: письменник, що починає писати свої спомини, починає сам собі копати могилу. Щож, хоч би й так. Могила, се таке добро, що ніхто з нас його не мине. А в таких разі — —

Двацять шість літ по написаню першого оповіданечка з серії „Галицьких образків“ приступаючи до збірного їх видання я почуваю охоту сказати декілька слів про те, як, коли і з яким пляном писались вони.

Перші оповіданечка, „Лесяшина челядь“ і „Два приятелі“ були написані літом 1876 р. в Лолині для календаря „Дністрянка“, що видавало товариство „Академічеській Кружок“, під редакцією д. Антона Дольницького. Календарь вийшов в осени того самого року, і мої оповіданечка в ній звернули на себе увагу народовців, особливо пок. Володимира Барвінського. В загалі „Дністрянка“ була для нього несподіванкою і він постановив і собіж видати

подібний альманах, у якому мали бути заступлені старші народовецькі письменники. Так повсталася „Руська хата“, видане невдатне в цілості, не вважаючи на заступлені в ньому імена Куліша, Федьковича та Данила Млаки. Познайомивши ся зо мною в ту пору В. Барвінський кілька разів зводив розмову на мої оповіданечка, просячи дати йому дещо в такім роді для „Правди“. Я дав йому зимою 1876 р. свій „Оловець“, який йому дуже подобав ся. Ми розговорили ся про різні літературні теорії й пляни. Я, бувши тоді під впливом Золя, звернув розмову на потребу — змалювати нашу суспільність у різних її верствах, та вказував zarazом на трудність такого діла. Барвінський виявив мені, що й у нього укладаєть ся плян цілої серії оповідань, яким вів хотів надати спільний титул „Галицькі образки“. Він брав ся змалювати те життя, яке, мовляв, він найліпше знає, життя руської інтелігенції, а головно духовенства. При тім він не міг погодити ся з таким способом писання, який проявивсь у мене, особливо в „Лесишиній челяди“.

— Ну, що воно таке! — говорив він. — Моглаб була вийти гарна іділля, як би не той нещасний натуралізм, що псує іділлічне вражінє. До якої категорії творів зачислити се?

Я відповів, що про всякі категорії мені байдуже, а пишучи оповіданечко я по prostu хотів змалювати контраст між красою природи і мізерією людського життя.

— Се не в душі нашої поезії, особливо народної, де природа звичайно сумує й веселить ся згідно зі смутком або радощами чоловіка.

Я доказував, що така ніби гармонія, се один із способів збудити настрій, але народній поезії не чужий і другий спосіб — контрасту. Барвінський не розумів поетичного твору, якого головна мета — збудити такий чи иньший настрій; він стояв за тим, що треба писати заокруглені оповідання, новелі або романи, а не ескізи. Я заявляв, що не чую в собі сили анї не маю на стілько обсервації, щоб збудувати заокруглене оповіданє і дати в ньому повний малюнок чи то цілої суспільности, чи навіть одної якої верстви. І ще на однім пункті ми не могли зійти ся з В. Барвінським: він жадав, щоб повість побуджувала таким чи иньшим способом патріотичні чутя; я стояв на тім, що поперед усього треба малювати відносини, людей, поодинокі їх учинки з поглядом на їх окруженє і на ті спеціальні особисті та громадські імпульси, що побуджують їх до такого а не иньшого діланя. Я вказував на те, що задля ріжного вихованя, традиції, окруженя й льогіка, розумованє і причиновість у поступуваню ріжних людей у ріжних суспільних верствах бувають ріжні і що малювати ті спеціальні льогіки та психольогії для мене дуже принадна річ.

— Ну, але то мало людського житя, щоб на стілько вжити ся та вдумати ся в дух ріжних людей із ріжних верстов, щоб можна було змалювати їх у повістях, — сказав Барвінський.

— Так, — відповів я, — та про те се конечно, і тільки маючи такий образ суспільности в ріжних її верствах та моментах ми будемо могли подумати про синтезу, про ширші заокруглені образи. Такі детальні студії

можуть і повинні робити різні люди; не біда, коли вони будуть фрагментарні; се навіть ліпше так, бо письменник у таких ескізах може передати безпосереднє, живе вражінє дійсності, не потребуєчи накручувати, докомпоновувати та фальшувати, щоб нятягти твір до рам заокругленої повісти.

Барвінський так і не згодився з моїм поглядом і засїв писати свої „Галицькі образки“ — з яким успіхом, не моя річ тут осуджувати. Та в мене ся розмова з ним довела до повної свідомости плян — збирати матеріяли, ескізи та оповідання для змалювання образу нашої суспільности в різних її верствах, у різних змаганнях, працях, заробітках, стражданнях, поривах, ілюзіях та настроях. Житє дало мені аж надто багато нагоди до збирання таких матеріялів. Принагідні оповідання знайомих, фігури здибані в вагоні залізниці, власні спомини та спостереження, — все те перетворювалося звільна, протягом літ у більші або менші оповідання та ескізи. Я силкував ся кожний такий образок виносити в душі доти, доки не вжию ся у властиву йому атмосферу, не віднайду властивий йому тон і спосіб викладу. Ся праця йшла у мене дуже помалу; деякі образки мучили мене в душі по кілька літ; я по кілька разів брав ся викинути їх на папір, та чуючи, що „не вдає тон“, відкидав написане і переходив до иньшої роботи, щоб по якимсь часі знов вернути до закинутої проби. Таким робом із маленькою гуморескою „Грицева шкільна наука“ я носив ся більше як три роки, переробляв кілька разів, прозою й віршами, оповідання „Ліси і пасовиска“, „Повдиноки“, „Сам собі винен“. Правда, деякі оповідання виходили

готові відразу, за одним присідом, але завжди се бувало лиш тоді, коли оповідане було перед тим зовсім готове, виношене і заокруглене в душі і мені приходилось, так сказати, переписувати лише з готового.

Роки йшли за роками, тих дрібних оповідань набиралось у мене чим раз більше. Я друкував їх по різних виданнях, у фелетонах газет, у календарях Просвіти; иньші приходилось у-перве друкувати по польськи, коли в руській пресі для мене на якийсь час не стало було місця; деякі попропадали в непогоді часу. І так пропало надруковане в другім томі віденського „Славянського альманаха“ з 1880 р. оповідане „Микитичів дуб“; альманах сконфісковано за зовсім невинну статтю Драгоманова, і з видання не лишилось мабуть ані одного примірника, так що й мого оповідання мені так і не вдалось роздобути. В руках пок. Партицького пропало оповідане „Записки недужого“, яке тепер мені доводить ся з зохраних у мене ескізів перероблювати другий раз. Інтересна була доля оповідання „Муляр“. Написане 1879 р. для того-ж віденського „Славянського Альманаха“ і не вміщене в ньому воно довгі літа лежало в рукописі. Першу половину помістив я в польським перекладі в робітницькій часописі „Ргаса“; не вспівши через якесь опізнення дати решти рукопису я був мимовільною причиною того, що пок. польський письменник Б. Спауста доробив другу половину до мого оповідання; хто цікавий, може порівняти ту другу часть з моєю. Кілька літ пізніше я подавав руський текст до редакції „Зорі“, та редактор признав оповідане не гідним друку з тої фізичної причини, що мулярі загалом ве-

ликі лінюхи, а такого факту, який оповідаю я, він не бачив ніколи. Тимчасом ціле оповідання в польськiм перекладі було вже надруковане в Фелстоні варшавської „Prawdy“ і зустріло ся з похвалою деяких польських письменників; по руськи воно появилось аж у збірнім виданю „В поті чола“.

Ся книжка, в якій була зібрана значнійша часть моїх дрібних оповідань (усіх 20), у-перве могла вияснити той плян, що лежав у основі всіх тих оповідань — дати немов мозаїковою роботою виконаний образ нашої суспільности. Правда, я вибрав там самі „образки з життя робучого люду“, полишивши на боці оповідання про інтелігентів, або, як я тоді укладав собі по соціальним категоріям, групи „вчителів“ і „експльоататорів“. Видати збірники тих иньших оповідань тоді мені не довелось.

Від того часу минуло знов більше як десять літ. У моїй теці назбирало ся знов дещо нових ескізів та більших оповідань, тай мій первісний плян розширив ся де в чому. Нове, збірне виданє моїх оповідань, яке бажалось би зробити повним, на скільки се можливе, являеть ся в иньшій формі та в иньшiм уґрупованю. Кождий томик містить оповідання більше менше однородні змістом, давнійші поміш з новійшими. Вилучено з сього видання оповідання з бориславського життя, що мають вийти накладом „Р. У. Видавничої Спілки“, а також не входять у сей плян більші повісти та драми. Сей тимчасовий плян обіймає на разі дванацять томиків, кождий в об'ємі 8—10 аркушів друку. Такий спосіб видання прийнято з огляду на пожадану дешевість і з бажанєм, щоб ті оповідання, прості та подіктовані сучасною громадською

думкою, пішли не лише до рук нашої інтелігенції, але також під селянські стріхи і всюди будили те саме почутє, що було імпульсом до їх писання на протязі цілої чверти столітя — почутє клясової і національної свідомости. Історія тої чверти столітя доказала, що тим своїм почутєм автор тоді станув на добрій дорозі і що поле, на якому він своїми ескізами клав иноді перші скиби, — не пустий трегіт, але розлога і плодюча нива, на якій можемо надіяти ся ще багато свіжих і величніх плодів.

Криворівня 15 серпня 1902.

Ів. Франко.

72

Того самого автора вийшли.

П о е з и ї:

З вершин і низин (3 кор.), опр.	К.	4.—
Мій Ізмараїд (опр.)	"	2·40
Зів'яле листе (опр.)	"	2.—
Із днів журби (опр.)	"	2.—
Панські жарти	"	—·60
Поеми (опр.)	"	1·60
Лис Микита (3-тє вид.)	"	1·40
Пригоди Дон Кіхота (2-є вид.)	"	1·40
Коваль Бассім (опр.)	"	1 60
Абу Касимові капці (2є вид.)	"	1.—

П о в і с т и:

В. потї чола (3 кор.), (розпрод.)	К.	—.—
Перехресні стежки (3 кор.) (опр.)	"	4.—
Для домашнього огнища	"	2.—
Без праці	"	—·40

Полуйка (опр.)	К.	1·40
Сім казок (опр.)	"	1·40
Коли ще звірі говорили (2-е вид.)	"	—·40
Захар Беркут (2-е вид.)	"	2·—

Д р а м и :

Украдене щастє (2-е вид.)	К.	—·40
Учитель, комедия	"	—·60
Кам'яна душа	"	—·20
Сон князя Святослава	"	—·80
Едіп царь Софокля, перекл.	"	—·60
Майстер Чирняк	"	—·40
Будка ч. 27	"	—·40

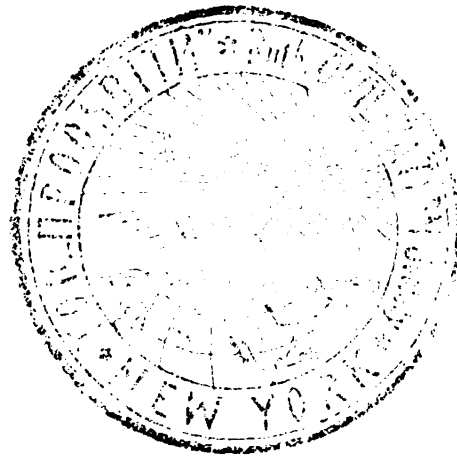
Наукові розвідки :

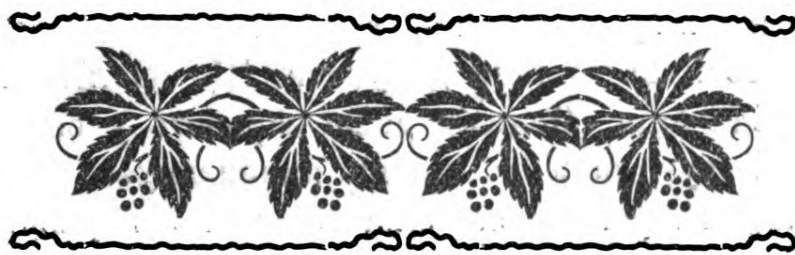
Іван Вишенський і єго твори	К.	2·—
Панщина і її скасування	"	—·60
Писання Котляревського в Галичині	"	—·15
Карпато-руське письменство XVII до XVIII в.	"	2·—
Студії на полі Карпато-руського письменства I.	"	1·—
Варлаам і Йоасаф	"	4·—
Хмельницина 1648—1649 у сучасних віршах	"	3·—
Слово о Лазаревім воскресеню	"	—·50
Апокріфічне євангеліє Псевдо-Матвія і єго сліди в укр.-руськ. письменстві	"	—·40
Забутий укр. віршописець XVII в.	"	—·40
П'яницьке чудо в Корсуні	"	—·15
Пам'ятки укр.-руської мови і літератури I. (Апокріфи старозав.)	"	4·—

Памятки II. (Апокр. євангелія)	К. 5.—
Памятки III (апокр. апостольські дія-	
нія)	„ 5.—
Галицько-руські нар. приповідки, т. I. „	3.—
Сьв. Климент у Корсуні (друкує ся)	
Грималівський ключ у р. 1800.	„ — 40
Житє і Слово, 6 томів	„ 30.—

**Дістати можна в книгарні Наукового
тов. імени Шевченка і в книгарні Ставро-
пігійського Інститута у Львові.**

ДОБРИЙ ЗАРОБОК.

Я чоловік бідний. Ґрунту нема й крихітки, всего-на-всього одна хатина, тай то стара. А тут жінка, діточок двоє, коби здорові; треба чимось жити, треба якось на сьвітї держати ся. Два хлопчики в мене — один чотирнацяти, а другий дванацяти лїт — пастушать у добрих людей, тай за то мають їду й одежину яку таку. А жінка пряде, також децю заробить. Пу, а в мене старого який заробок? От піду дець-колись до близького зрубу, наріжу березни та пипнаю мітовки через тиждень, а в понедїлок беремо з жінкою по звязкови на плечі, тай на торг до Дрогобича. Не великий то з того й заробок, по три, чотири крейцарі за мітлу, а панови заплати за пруте, ну, то мало що й лишить ся. Але що діяти, треба заробляти, треба як мож своїм сьвітом токанити.

Тай що за жите наше! Бульба та борщ, часом деякі круп, тай хлібець, який лучить

ся: житній, то житній, а ячмінний або вівсяний, то й за то Богу дякувати. Ще як літо, то пів біди біда. Чоловік дещо заробить у багатшого: тут роїв у пасіці припилюєш, там у саду ночуєш, коло сїна та снопів поробиш, а нї, то з саком підеш у потік, рибу деяку спіймаєш, або досвіта губ деяких із ліса наднесеш, — ну, а в зимі всього того не стає. Що від людей за роботу дістанемо, тим і заносимо ся, а нероз то й голодом дебелиємо. От як то бідні халушники!

Ну, видите, а ще знайшов ся добрий чоловік, що позавидів і нашим достаткам! Дїстодї-то: за багато, дїду, у тебе добра, розтовстївш занадто, розгуляєш ся! Так от тобі на! Тай всинав такого, що Господи, твоя воля!

Слухайте як то було.

Іду я собі раз містом, мітли звязані до купи несучу на дручку на плечох, іду тай роззираю ся довкола. чи не киває хто на мене, або чи не кличе де Жидівка: „Чоловіче, чоловіче, а по чому мітли?“ — А тут народу довкола, звичайне, торгова днина. Зиркаю я довкола, виджу, іде позад мене якийсь панок, горбатий, головатий як сова, а очі у нього сїрі та недобрі, як у жаби. Іде та все на мене поглицує. Я став, гадаю, може чого хоче, а він нічого, став і собі тай дивить ся в другий бік, ніби то йому про мене й зовсім байдуже. Іду я далі, він знов за мною. Мені якось зробило

ся недобре. — Пек тобі бідо! — гадаю собі, що то таке? — Аж тут Жидівка з боку кричить:

— Чоловіче, чоловіче, по чому мітли?

— По пять, — кажу.

— Ни, як по пять? Нате вам три.

— Давай чотири!

— Ні, три.

— Ні, чотири.

Сторгували ми за півчверта крейцара. Я свою вязанку з плечий, розв'язую собі спокійно, даю Жидівці мітлу, — аж тут і горбатий панок за мною.

— По чому мітовки продаєте? — питає мене.

— По пять крейцарів, паночку, — кажу. — Купіть, мітли добрі.

Він узяв одну, потребував...

— Так, так, — каже, — нема що й казати, добрі. А ви відки?

— З Манастирця.

— Так, так, з Манастирця. А ви часто мітовки продаєте?

— Ні, не часто. От так раз на тиждень, у понеділок.

— Ага, ага, що понеділка! А багато так у один понеділок продаєте?

— А, як ся трафить, паночку, часом я й жінка попродамо всі, що винесемо, а часом і не попродамо.

— Гм, то ви й з жінкою! Обоє, значить, по отакому звязкови вносите?

— Та так, прошу пана. Часом по такому, часом і по більшому.

— Ага, ага! А багато так за тиждень мітовок можете зробити?

— Та то, прошу пана, як до потреби. Літом продав ся їх менше, то менше й роблю. А в осени та в зимі, то більше того товару йде.

— Тақ, так, розумів ся! Бо то, видите, я ліверант до цісарських магазинів, то мені бн треба таких мітовок багато, так зо сто. Могли би ви на другий тиждень зробити мені сто мітел?

Я поміркував троха тай кажу: — Чому ні, зроблю. А де пану донести?

— От тут, — каже пан, тай показав на один дім. — Але памятайте, принесіть. Я вам зараз і заплачу. А по чому, кажете, одна?

— Та вже як пан стілько беруть на гурт, то я спущу танше, по чотири.

— Ні, ні, ні, не треба, не спускайте! Я заплачу й по пять!

— Бог най панови дасть здоровечко!

— Ну, ну, бувайте здорові! А памятайте, від нині за тиждень приходіть!

Тай з тим словом панок поштільгукав собі вудись, а я лишив ся. — От то, гадаю собі, — якийсь лецський пан, навіть не каже спускати з ціни, а на таку суму мітлів замо-

вляє! Таже то ціла п'ятка буде, Господи! А я, прости Господи гріха, вже й зачав був зле помишляти на нього мати, як він отак за мною стежкував. Ну, дай йому Господи вік довгий! Прецінь хоть раз мені добрий заробок трапився!

Швидко я кинувся за своєю старою. Попродали ми свій товар, чи й не попродали, купили соли, сірників, чого там іще нам було треба, тай до дому. Кажу я старій, що от так і так, заробок добрий лучився, буде за що й податок заплатити, ще й для неї на зиму підшити буде. Вона й собіж зраділа.

— Треба буде — каже — взятися обоєм, а то ти сам за тиждень не зробиш усеї роботи. То я вже своє все відложу!

Добре. Отак гуторячи поспішали ми трохи, що не підбігцем до дому, щоби, бачите, часу не тратити.

Зараз того-ж дня прихопилися обоє, як до горячого борщу. Прутя наносили цілу стиргу, — фабрика в хаті! Я гилі обламую, вона листів обчімхує, аж їй шкіра з долонів позлазила, а я відтак грубші кінці ножиком чехолю, складаю, вяжу, держакі стружу — кипить робота. Прийшлося до неділі, ціла сотка мітел готова і в звязки по п'ять-двацять повязана. Так уже й приладжено, що кожде з нас бере по два такі звязки на перебесаги; через плече ушовка, один звязок на груди, а другий на

плечі звисає. В понеділок беремо ми добрі дручки в руки, звязки на себе — чеши до міста! Спека така, що крий Мати божя! З нас цюрком поти ллють ся, в горлі пересохло, ну, але що робити! Коли заробок, то заробок.

Приходимо до міста, всі Жиди на нас очі повивалювали. Що то, не бачили ще, щоби хто коли такі великі звязки нїс.

— Слухайте, чоловіче, — посмішковують ся з нас, — а ви де коні продали, що самі фіру прутя двигаете?

— Чоловіче, чоловіче, — кричать другі, — а в кого то ви березовий лісок купили? Чи ви на продаж лісок березини з бабою до міста принесли? Що хочете за лісок березини?

А ми нічого. Ледви дихаємо, а йдемо, аж очі з голови лізуть. Дав Бог, якось ми долізли аж до того дому, де пан казав чекати. Прийшли перед ганок тай телевх оберемками на землю, а самі мов неживі попадали на ті оберемки тай відсапуємо так, що аж язики повишували. Нема, нема, аж тут вікно скрип, наш панище визирав.

— Ага, — каже, — то ви, чоловічку?

— Так, прошу пана, то я з мітлами.

— Добре, добре, я зараз до вас вийду.

Запер вікно. Ми чекаємо. По добрій хвили вийшов.

— Ну, щож ви, принесли мітовки?

— Так, прошу пана, сто, як пан казали.

— Ага, ага, то добре. Але знаєте що, я їх тепер не потребу, возьміть собі, най у вас іще будуть до якогось часу, або й можете їх попродаати... А мені як буде треба, то я вам перекажу. А тепер нате вам отсей квіток, покажете війтови, то він уже вам скаже, що маєте робити.

— Ба, а то як, — кажу я. — То пан замовили, а тепер не беруть?

— Ні, не беру, — каже він лагідненько, — бо мені тепер не треба. Але ви не бійтеся, я за вас не забуду. Ось вам той квіток, нате!

— На що мені вашого квітка? Що я з ним ізроблю?

— Возьміть, возьміть, — каже він. — А втім, як не хочете, то як схочете. А тепер ідіть собі з Богом!

Я вже, правду кажучи, хотів поставити ся до нього з язиком, але він обернув ся тай шусть назад до хати. Ми зістали ся мов водою зилляті. А далі, що діяти, забрали мітли тай пішли на торг, аби хоть що-то розпродати.

Аж ось так десь за тиждень кличе мене війт. — Що за біда? — гадаю собі. Прихожу, а війт сьміє ся тай каже:

— Ну, діду Паньку (мене всі звуть дідом, хоть я не такий то ще й старий), маєш благовісника.

— Якого благовісника? — кажу тай дивую ся.

— А от якого, ади! — тай виняв папір, той самий, що мені той пан оногди давав, розвернув його тай став читати щось таке, що я анї капиночки не зрозумів крім свого власного імя.

— Ба та що тут таке сказано? — питаю.

— Сказано, діду, що ти великий богач, по сто мітлів що тиждня продаєш, гроші лопатою загібаєш, тай велено поставити тобі отсю пявку.

— Яку пявку? — питаю я вухам своїм не вірячи.

— Аркушок, небоже.

— Аркушок? Ба, та який аркушок? Для кого?

— Ей, діду! Не чини ся глухим, коли тобі не позаступало! Аджеж не для мене, а для тебе! Маєш платити по при домовий ще й заробкового податку п'ятнацять ринських річно.

— П'ятнацять ринських річно? Господи! Ба, та за що?

— За мітли! Чуєш, що пан комісар податковий подав тебе на аркушок і каже, що ти по сто мітлів на тиждень продаєш.

Я став, як той, кажуть, сьвятий Семен Стопник, що п'ятдесят літ на однім місці стовпом стояв. Так як би я чемериці наїв ся.

— Пане вуйці, — кажу згоді, — я не буду платити.

— Мусиш!

— Ні, таки не буду. Що мені зробіть? Що голий за пазуху сховає? Адже знаєте, що на мітлах я й у цілім році ледви п'ятнадцять ринських зароблю.

— Що я маю знати? Пан комісар мусить ліпше се знати! — каже війт. — Моя річ стягнути податок, а не хочеш дати, то я здекутника вишлю.

— Овва, шліть хоть зараз! У мене здекутник здохне, ваки що знайде.

— Ну, то продамо хату й грядки, а вас на чотири вітри. Цісарське не сьміє пропасти!

Я зойкнув, мов підрізаний.

— А видиш, — каже війт. — Ну що, будеш платити?

— Буду, — кажу, а сам собі своє гадаю.

Минули три роки. Я не платив ані крейцара. Як приходила здекуція, то ми з бабою ховали ся у лози, мов від Татар, а хату замикали. Тоті здекутники прийдуть, покалатають, поклинуть, тай потечуть ся далі. Два рази хотіли добувати ся силоміць до хати, та оба рази добрі люди відпросили, Але на четвертий рік урвало ся. Ні просьби, ні плачі не помогли. Рештанці на мні назбирало ся щось на шістьдесять ринських. Наказали з міста зараз ізложити гроші, а як ні, то хату пустити на ліцитацію. Я вже й не тікав нікуди, виджу, що нічого се не допоможе. Ну, тай що? Назначили ліцитацію, отаксували все мое добро на кру-

глих шістьдесять ринських. Приходить той день, тарабаняють, кличуть купців... „Хто да ввнці?“ — еге, коли бо ніхто й стільки не дав. Десять... дванацять... ледво на п'ятнацять ринських витягли, та й за те й продали. А я в сьміх, тай кажу до війта:

— А видите, таки я вас іздурив! Хиба я вам не казав, що голого не обідреш?

А війт до мене:

— Нехай тебе, діду, мара бере, на який ти спосіб узяв ся!

Нашу хату закупив Жид Йойна на хлів для телят, а ми з бабою, як видите, пішли в комірство. Знов по старому живемо, доки Бог віку подовжить. Вона пряде, хлопці людську худобу пасуть, а я мітли роблю. Тай якось своїм сьвітом торочимо, хоч і без аркушка.

Львів, у лютім 1881 р.

МУЛЯРЬ.

Ах, той стук, те калатанє, ті крики на вулиці як раз проти мого вікна прогоняють усяку думку з моєї голови, не дають мені й на хвилю спокою, відривають від праці! І нікуди мені подіти ся, нікуди сховати ся від того невгамовного стуку. Від рана до вечера він не перестає, а коли ляжу спати, змучений денною спекою, то чую його виразно навіть у сні. І вже цілі два місяці так, подумайте собі! Від коли напроти моїх вікон почали мурувати оту нещасну каменицю, від тоді я не написав ані одної стрічки, і стук та калатанє не вгавали в моїх вухах.

Не можучи сам нічого робити сідаю день-денно у вікні й дивлю ся на роботу інших. Вид руху, бігання, праці кількадесятьох людей, що верять ся і нишпорять у тім тіснім місці мов мурашки в купині, прогонює нервовє роздразненє. Я успокоююсь дивлячись, як помалу під руками тої маси робучого люду ро-

сте велика камениця, як здвигають ся в гору її мури, як шипить та курить ся вапно, що його гасять у великих дощаних скринях та спускають відтак у ями, як мулярі тешуть цегли, допасовуючи їх до належного місця, як жінки й дівчата носять цемент у цебриках, у яких крізь вуха просилено дрючок, як помічники, зігнені в дугу, на деревляних носилках, ярмом накладених на плечі по оба боки шиї, двигають цегли горі руштованєм. Уся важка, щоденна робота тих людей проносить ся передомною мов хмара, і чуючи їх крики, жарти та розговори, я й сам про себе забуваю, немов тону в якімось безбережнім непрозорім тумані, і швидко, невловимо пливе година за годиною, день за днем.

Лиш ті підмайстри зі своїм криком, зі своєю лайкою, погрозами, наругами та самоволею над робітниками виривають мене з того непрозорого туману, нагадують живу, погану дійсність. Їх лиш два, а прецінь усюди їх повно; всі робітники мовкнуть і хилять ся, де котрий із них проходить. Нічим їм не догодити, ніщо їм не в лад, на все у них готова наруга, готове гнівне, згірдне слово. А нехай-но котрий робітник посьміє відізвати ся, боронити ся або вшімнути ся за товаришем, — зараз лице пана підмайстра наливає ся кровю, з уст прискає піна, і має ся-ж тоді від нього винуватець! І то ще добре, коли йому дозволять терпіти, коли

не наженуть у сій хвилі від роботи! Адже вони тут повні пани, їх власть над робітниками необмежена, а нагнавши одного вопи зараз же надіблюють чотирьох, що ще й напрошуватись будуть на місце прогнаного. О, нинішнє літо для підмайстрів жниво! Вибирай лишень і з платні уривай кілька хочеш, нічого не скажуть робітники, — а як котрий схоче пожалувати ся будівничому — геть його, нехай гине з голоду, коли не хотів бути покірним!

Одного дня, коли я, як звичайно, сидючи в вікні поглядав на роботу, вчинив ся нараз крик на самій фронтовій стіні. Причини крику я не бачив, — чув тільки, як підмайстер кинув ся до одного робітника, понурого, високого муляря середніх літ, і почав ганьбити його остатніми словами. А той нічого, похилив ся і дальше робить свою роботу. Але підмайстра сесея уперта, понура мовчанка розлютила ще більше.

— Ти злодію, ти драбе, кримінальнику, зараз мені забирай ся відси! — кричав запінений підмайстер, чим раз ближше надсакуючи до робітника.

Я бачив, як понуре, нахилене над цеглою лице муляря чим раз більше червоніло, мов жаром наливалось. Він затис зуби і мовчав.

— Чи маю сто разів до тебе говорити, ти шибенику, голодранче, розбійнику один, га?

Марш відси, зараз забирай ся, бо скинути кажу!

Робітник очевидячки боров ся сам із собою; його лице аж посиніло. В кінці не випростовуючись підвів трохи голову, і звільна, з невимовною погордою в кождім звуці процідив:

— Хлоп хлопом! Мудь мудьом! Не дай Боже з хлопа пана!

Підмайстер на хвилю немов застив на місці при тих словах. Очевидно примівка мулярева вразила його в саме болюче місце: він був з хлопського роду, і тепер, ставши „паном підмайстром“, дуже стидав ся свого походження. Тож по хвилевім остовпіню він вибухнув повною силою пари.

— Так? Так ти до мене? Чекай же, я тобі покажу! Я тебе навчу! Марш!

Робітник не рушав ся з місця і робив своє.

— Забирай ся, опришку! Махай до сто бісів, бо велю поліція закликати!

Робітник уперто ценькав молотком о цеглу. Тоді підмайстер прискочив до нього, вирвав йому молоток із руки і шпурнув на вулицю. Розлючений мулярь заскреготав зубами і випростував ся.

— Хаме! — крикнув він, — якого ти біса мене вчепив ся? Чого ти від мене хочеш?

— А! так ти гроиш? — ревнув підмайстер. — Гвалту! Гвалту! Розбійник!

На той крик прибіг другий підмайстер і оба сполученими силами кинулись на муляря. Той не опирав ся. Кулаки посипались на його плечі; супроводжений стусанами, німий з лютости й розпуки він зійшов із руштованя і взяв на плечі свій мішок з начиням.

Інші робітники, що бачили цілу ту справу, мовчки працювали похилені над цеглою і закусуючи зуби. Ніхто з них не писнув ані слова.

— Масти хлопа лосм, а він смердить гноем! — крикнув на відхіднім мулярь уже з вулиці. На лиці його ще раз показала ся сплувана насмішка, але в очах рівночасно проти сонця заблищали сльози.

— Лиш ти не йди на зломану голову, ти опришку, Довбушуку поганий! — крикнув підмайстер з муру і погрозив відходячому кулаком.

Другого дня я встав рано і виглянув крізь вікно. На вулиці ще було тихо. Робітники інощо сходили ся „на фабрику“. Я дуже зачудував ся, побачивши між ними прогнаного вчора муляря. Зацікавлений я почав дивити ся, що з того буде, як прийде підмайстер. Інші робітники мало бесідували з собою, а до відігнаного й зовсім ніхто не підходив, він стояв в прибока коло паркану. Аж ось і підмайстер

надійшов, фукаючи чогось, як ковальський міх. Він швидко озирнув робітників; його гнівний погляд зупинився на прогнанім учора мулярі.

— А ти, опришку, знов тут? А ти чого тут? Хто тебе потребує?

— Пане підмайстер, — озиваєся робітник, підступаючи два кроки (серед загальної тиші чути, як тремтить його насилу здавлюваний голос), — пане підмайстер, майте обачінє! Що я вам зробив? За що ви мене хліба збавляєте? Адже знаєте, що тепер роботи ніде не знайду, а дома...

— Марш ти мені, кримінальська мордо! — ревноу підмайстер, котрому нині не в лад була покірлива статъ, так як учора уперта, понура мовчанка.

Муляр звів голову, взяв під паху свій мішок з начинєм і пішов.

Цілий тиждень потім що рана я бачив ту саму сцену на вулиці. Відігнаний муляр очевидно не міг ніде знайти роботи і що рана приходив просити підмайстра, щоб прийняв його. Але підмайстер був твердий як камінь. Ніякі просьби ані заклинання не порушували його, і чим більше муляр гнув ся та хилив ся перед ним, чим глибше западали в голову його потускнілі очі, тим гордїйше бадьорив ся перед ним підмайстер, тим прикрїйшими та згріднїйшими словами ганьбив бідолашного робітника. А той неборака по кождім відказі тільки

стискав зуби, брав мовчки під паху свій мішок і втікав не оглядаючись, немов бояв ся якоїсь страшної покуси, що так і перла його до поганого діла.

Було то вечером у суботу. Напрасний дощ захопив мене серед вулиці і я змушений був схоронити ся до поблизького шиночка. В шинку не було нікого; брудна, вохка сьвітлиця була слабо осьвічена одною лампою, що сумовито гойдала ся на стелі, а за шинквасом дрімала стара, товста Жидівка. Отлянувши ся по кутах, я — диво дивне! — за одним столом побачив знайомого муляря поруч із своїм завзятим ворогом підмайстром. Перед кожним стояла склянка пива до половини надпита.

— Ну, дай нам Боже, куме! — сказав муляр, стукаючи своєю склянкою о підмайстрову склянку.

— Дай Боже й вам! — відповів той тоном де-де лагіднішим, ніж на вулиці коло роботи.

Мене зацікавило се дивне товариство. Я казав собі дати склянку пива і сів далеко в другім кінці сьвітлиці в куті за столом.

— Та що, куме, — говорив муляр, видимо змагаючись на силу і на свободний тон, — не добре то, що ти так на мене завзяв ся, бігме не добре! За таке, куме, Бог гніває ся!

Говорячи се, він закалатав склянкою о стіл і замовив іще дві склянки пива.

— Та-ж ти, куме знаєш, що у мене дома, яка нужда! Не треба тобі й говорити. Жінка слаба, заробити не може, а тут я вже, з ласки твоєї, цілий тиждень анї о!... Та ще коби то я сам, то вже би чоловік якось терпів. А то, видиш, слаба жінка, тай ті бідні хробаки, вже ледво лазять, хліба пищать... Серце крає ся, куме, — бігме, що крає ся! Адже я їм якийсь отець!

Підмайстер слухав тої бесіди понуривши голову і хитаючи нею, немов дрімав. А коли Жидівка принесла пиво, він перший узяв склянку, калатнув о муляреву і сказав.

— На здоров'є твоєї жінки!

— Дай Боже, аби й ти не хорував! — відмовив муляр і надпив троха свою склянку. Видно було з його лиця, як неохітно його уста тикали ся напиту. Ах, може на нього пішов останній гріш із визиченого перед чотирма днями гульдена, що мав прокормити цілу його нещасну родину аж до ліпших днів, бо другого Бог-знає чи де вдасть ся визичити! А тепер він за останній гріш узяв ся гостити свого ворога, аби хоч так задобрити його!

— І ще-ж ти, куме коханий, зваж так на сумління, що я тобі такого зробив? Що в злости сказав тобі нечемне слово?... А тиж мені кілька наговорив! Бігме, куме, не добре так кривдити бідного чоловіка!

Кум випивши пиво знов схилив голову і хитав нею, немов дрімав.

— Та вже — заговорив несміло мулярь — будь ласкав, у понеділок... тев... Сам видиш, куди бідному чоловікови діти ся? Хиба таки на пни гинути з жінкою й дітьми?

— Та що, скажеш дати ще склянку того шуму? — перервав його бесіду підмайстер.

— А, і овшім, і овшім! Гей, ще склянку пива!

Жидівка принесла пиво, підмайстер випив його і обтер уста.

— Ну, та як же буде? — спитав трівожно мулярь, стараючи ся взяти підмайстра за руку і дивлячись йому в лице.

— А як буде? — відповів той холодно, встаючи і збираючи ся до відходу. — Дякую тобі за пиво, а до роботи в понеділок не маєш чого приходити, я вже прийняв другого. А впрочім (сі слова сказав уже коло самих шинкових дверей) я таких опришків, таких шибеників як ти не потребую!

І підмайстер одним скоком вибіг на вулицю і затріснув за собою шинкові двері.

Нещасливий мулярь став мов громом прибитий на ті слова.

Довгу хвилю стояв нерухомо, не знаючи запевно, що й думати. Далі прокинув ся. Якась дика думка блисла в його голові. Він одною рукою пірвав стіл, за котрим сидів, і як стій

відломав від нього одну ногу, а відтак замахнувся відломаною ногою по шинквасі. Брязк, дренькіт, хруст, крик Жидівки, гамір надбігаючих людей, крик поліціанта, все в одній хвилі зілляло ся в дику, оглушаючу гармонію. За хвилю нещасний муляр опинив ся серед ревучої та пискливої купи Жидів, що з великим рейвахом віддали „скаженого та бісноватого розбійника“ в руки поліціанта. Грізний еторож публичного безпеченства вхопив його за плечі і пхнув на перед себе. Побіч поліціанта поволокла ся ледво жива з переляку шинкарка, лишивши замість себе другу якусь Жидівку в шинку, а довкола них голосячи та верещачи, ціла купа Жидиків і всякої вуличної голоти повалила до поліції.

1878.

ЗАМЪБЪ ВЪНЪ.

I.

Виставлений на публичну продаж ґрунт під номером конскрипційним 29, власність Миколи Прача, вартости шацункової 150 ринських, ураз зі всіми господарськими забудованнями, зложеними зі стайні на одну корову і хліва на одну свиню, для заспокоєня вірительності Мортка Шіндера в сумі 40 ринських і коштів екзекуційних. Ціна виволання 150 ринських. Хто да вянці ?“

Отсе все викрикуючи захриплим горівчаним голосом вчитував із подовгастого синявого піваркуша паперу возний судовий, що разом сповнював службу запряглого ліцитатора. А прокричавши прогрімав кілька разів молотком о дошку поставлену на колоді, що заступала місце урядового стола.

Хата і господарські будунки, про які мов на сьміх говорилось у ліцитаційнім едикті, то

була одна нужденна халабуда, все під одною стріхою, на якій було більше зеленого моху, лободи та кропиви, ніж соломи, збудована з перегнаних драниць у вербових стовпах.

— Хто да венци? — повторив своїм русько-польським, ніби то урядовим жаргоном возний. — Сума виволання 150 ринських!

Довкола стояло кілька селян у нужденних сіраках і солом'яних капелюхах, а також два-три пейсаті, брудні Жиди. Вони гуторили поміж собою, обзирали ся по подвірю, де відбувалась ота подія, але на оклик возного ніхто не відповідав.

А на боці, коло розваленого плота сидів на колоді сам Микола Прач, високий, може трицятипятилітній чоловік, худий як скипа, з лицем зіссаним нуждою й недугою. На колінах у нього сидів хлопчик п'ятиліток, тулячись до вітця і з ляком позираючи на чужих людей перед хатою. А побіч нього стояла його жінка з меншою дитиною на руках, і запаскою обтирала сльози.

— Хто да венци? — кликав возний, обзираючись. На те приступив до нього Жид — сам таки Мортко Шіндер, і лівою рукою діткнувши ся ярмурки на своїй голові сказав:

— Ни, по що, прошу пана, давати венци? Я дам сорок.

— Мортко Шіндер дає сорок; хто да венци? За першим разом! — кликав возний.

Ніхто не обзивав ся.

— За другим разом !...

Усі мовчали, чути було тільки, як глухо хлипала Прачиха.

— За третім разом !

Голосні удари молотка о дошку були відповідю на той оклик. Мортко Шіндер за свої 4⁰ ринських став власителем ґрунту й газдівства отаксованого на 150 золотих ринських, а вартного що найменше 20⁰ зол. ринських.

— Ну, ти дурний хлоп, — обернув ся він до Миколи. — Не казав я тобі, загоди ся зі мною, віддай мені половину твого ґрунту ? А тепер видиш, я маю цілий !

— Бог тебе покарає за нашу кривду, ти п'явко людська ! — крикнула заходячи ся від сліз Прачиха.

— За що мене має Бог карати ? Що я не по правді робив ? Тебе саму най Бог карає, ти паскуднице, ти ! Зараз мені забирай ся з мого обійстя !

Прачиха живо обтерла сльози і хотіла ще щось сказати Морткови, але Прач махнув на неї рукою і сказав зломаним, глухим голосом :

— Дай йому спокій ! Що вже тепер говорити ? Нічого не врадимо ! Бог нас покарав, бо така його воля... Нехай і так буде ! Ходім !

Він устав, узяв за руку хлопчика і пішов, а за ним розливаючи ся слізми пішла й його жінка з малою дитиною на руках.

— Оттак, куме, вже знов одного газди не стало в громаді, -- гуторили між собою селяне на оборі.

— Га, видно якийсь допуст божий на мир християнський!

— Ей, говоріть, „допуст божий“! — сказав один троха поряднійше вбраний від інших. — От нарід сам собі винен, тай годі!

— Ей куме, куме, — відповів перший, — не говоріть так. Добре то, що вас Бог поблагословив, біди не знаєте. А бідний, то нехай і найпоряднійший буде, то таки двох у одну сорочку нараз не вбере.

— Те-те-те, — відказав богатший, — та кож пуста балаканина. Робити треба більше, рук прикладати!

— Ой, чиж то, куме, бідний не робить, аж йому нераз очи з голови лізуть... Але що то все pomoже? От тепер ми тут стоїмо, а хиба ми знаємо, чи й на нас котрого завтра не спаде те саме, що нині спало на Миколу?

— Таке, таке, — відповів богатший. — Не бійте ся, доброму, порядному ніколи таке не стане ся, а все якомусь ледащо, як ось сему Миколі! Говоріть що хочете, а я все своєї буду, що він сам собі винен!...

II.

Сьвіт широкий, а де в нім подіти ся бідному, беззахистному?

Микола Прач ішов долі селом мов сновиди, а жінка йшла за ним ридаючи та заводячи, мов за вмерлим. Був парний літній день. Люди робили в полі, і по селі нікого не було видно. Далі жінка підбігла і порівняла ся з чоловіком.

— Миколо, куди ти йдеш?

— До Сьвічі, — відповів той понуро.

— Боже мій, що ти кажеш?

— Ну, а кудиж тепер іти? Іншого виходу нема...

— Най нас Бог боронить від того, Миколо. Не говори так! Ади, ось тут живе моя тітка, ходімо до неї, будемо літом робити, а зиму якось перекалатаємо.

— А відтак?

— Відтак... відтак знов будемо робити, і чей якимось прожисмо між добрими людьми.

— Добрими?... Ну, ну, варто між ними жити! Ні вже, нічого з того не буде.

І Микола пустився йти далі. Жінка задержала його за руку.

— Бійся Бога, чоловіче, що ти хочеш робити? Адже се гріх великий! А мене-ж на кого лишиш? А діти?...

— А живши, що я тобі й дітям поможу? Дурна, пусти мене!

Але вона не пускала, і конче тягла його через місток на тетинє подвірє.

— Знаєш що, — сказав нарешті Микола, — коли хочеш, то йди до тітки...

— А ти?

— Я не піду.

— Чому?

— Я не можу анї одної хвилі жити в тім проклятім селі! Коли силою задержиш мене, то повішуся. Тож ліпше пусти.

— Але куди-ж ти підеш?

— Піду на заробок, на Людвіківку до тартаку.

— До тартаку? Господи небесний, таже ти слабий, як комар! Що ти там зможеш робити?

— Не бійся, щось уже знайду. А там тепер треба робітників, то приймуть.

— А коли-ж вернеш?

— Як зароблю стільки, аби викупити своє добро від того проклятого Жида. Борше ні.

Вона витріщила на нього здивовані очі і трівожно гляділа йому в лице.

— Миколо, що ти кажеш?...

— Що чуєш.

— Але-ж то...

Не могла докінчити, в горлі щось давило її, мов камінь.

— Коли буде, то буде, але мусить бути. Або зароблю або згину, — що мені по таким життю!

Він поцілував жінку й дітий і повільним, нетвердим ходом пішов далі гостинцем. Вона плачучи гляділа за ним з містка, поки не щез на скруті за горбочком.

III.

Рік минув від того дня. Знов літо. З погідного неба сонце сипле горячим промінem на високі лисі гори, на зелені мочарки над рікою, на фабричні забудованя Людвіковецького парового тартака. Сьвіча бурлить і розбиває ся о круглясте каміне; на необрубаних горах мліють смерекові ліси, повіті прозорою синявою млою. Серед китловини стримить сама фабрика, зі всіх боків обсаджена високими стопами грубих ботюків ¹⁾, мов величезним сїрим муром. З червоного комина бухає дим і розлягає ся проразливий свист; у нутрі фабрики чути скажений клекіт, писк, скрип і ляск парової машини, перемішаний з оглушливим шумом води і криком робітників. А в віддали на вершках гір лунає тут і там цюканє топорів та хруськіт зрубуваних величезних смerek.

¹⁾ Деревляних колод.

— Гура! — кричать рубачі при кождім упадку такого лісового велетня, а відтак починає ся цюканє, велетня обрубують з галузя і по утертій колії спускають долі горою на ріку, яка донесе його просто до машини. День по за день зі всіх верхів навкруги лунає те цюканє і той крик, день по за день сотки лісових велетнів з хрускотом зсувають ся по голих, шутрових урвищах гір у долину, аби там на воді ждати, аж прийде їх черга лягати під невмолимі залізні зуби парових пил. І день у день 14 зложених пил (татрів) гризуть кости лісових велетнів, мов 14 великих, невтомних червяків.

Між рубачами працює й Микола ось уже від року. Він став іще нужденніший і сухіший, але сьогодні рубає з якимось завзятем, немов та смерека — його смертельний ворог.

— Чей нині остатній раз, Господи, чей остатній раз! — думає він собі, високо замахуючи сокирою.

Він нині щасливий. В його ремени завиті в шматині лежать у безпечнім сховку 50 ринських, зароблені за рік. 40, рахує Микола, буде Жидови, а 10 на початок господарства. Нині вечером кінчить ся його робота, а завтра він піде домів.

І справді другого дня ще не сьвіт, не зоря, а Микола Прач опирає уже далеко від Людвіківки. Він ішов швидко, аж задихав ся.

Думка його літала в будущині, не хотючи ані раз глянути по за себе, де нічого не стрітила-б, як тільки недолю та недостаток.

— Насамперед піду до Жида, — думав собі бідний чоловік, — викуплю поле й хату, а тоді вже до жінки... „Ходи, скажу, час прийшов обстати знов на своїм!“

Ота думка додавала сили його слабим ногам. Сонце стояло над заходом, коли дійшов до свого села. Серце забило ся в його груди, коли побачив здалека свою на пів розвалену хату і широку коршму краєм села. Добуваючи остатніх сил він поспішав до неї.

— Добрий вечір, Мортку! — крикнув він уходячи до коршми.

— Добре здоров'я! А, то ви, Миколо? — сказав Мортку. — Деж то ви бували, що вас так довго не було видно?

— Був на роботі, — сказав Микола. — Слухай Мортку, я тобі маю щось сказати.

— Ну, що таке?

Микола видобув з чореса шматину, розвязав її і положив перед Жидом чотири десятки,

— На, видиш! Віддай мені ґрунт і хату.

— Що, що, що? — скрикнув Жид і відступив ся. — Ти хочеш за сорок ринських купити ґрунт і хату? Ха, ха, ха!

— Не купити, ало овоє відобрати!

— Відобрати? Ов, а то як відобрати?

— Я тобі віддаю, що тобі винен, а ти мені віддай ґрунт і хату.

— Овва! Ти, бачу, Миколо, десь набрався великого розуму. У нас так не йде! Мені за той ґрунт дають триста ринських. Я хочу чотириста, а тобі дам за двіста п'ятьдесять. Розумієш?...

Микола став мов остовпілий від тих слів. Жид, бачилось, злякав ся, бо шморгнув до ванькира і запер за собою двері. В коршмі було кілька знайомих селян. Ті обступили Миколу, зачали витати ся з ним і потішати його, але він стояв мов стовп, не зводячи очий із того місця, де перед хвилию стояв Жид. Довгодовго простояв так бідний чоловік, а далі обернувся до людей.

— Люде, чи то може бути? — спитав він глухим, тремтячим голосом.

— Щож, кумочку, зробиш Жидови, коли все в його руках? — відповів один.

— І права нема на тото ніякого?

— Нема.

— Га! — сказав Микола і замовк, тільки грубі, пекучі сльози покотили ся по його блідому, замученому, порохом припалому лицю.

— Люде добрі, — сказав він по хвили, — візьміть оті гроші, прошу вас, і дайте моїй жінці. Мені їх не треба. Поклоніть ся їй від мене і кажіть, що незадовго верну. А про се,

що тут із Жидом було — анї слова! Чуєте, анї слова!

— Добре, кумочку, добре.

— А тепер бувайте здорові!

Він натис капелюх на голову і вийшов. Сонце горіло кроваво-золотим огнем над самим заходом. Кривавою пасмугою блищала Сьвіча серед темнозеленої рівнини, звиваючись поміж лозами. Шуміла вода по каміню. Цьвірінькали воробці в лозах, а в серці бідного Миколи клубило ся горе.

IV.

В тих днях, коли се діялось, у Людвіківці стала ся новина. В одній коршмі коло Долини, що стояла відлюдно серед поля, в ночі вирізано цілу арендарську родину. Один тільки хлопчина майже чудом переживав ся за коминим і розповів потім про різню. Людий, які се зробили, він не знав і навіть не розумів їх бесіди. Впало підозрінє на двох Італіянів, що працювали в Людвіківці. Їх і арештовано. Італіяни ті працювали „на спусті“. Се була дуже небезпечна робота. Один лісний верх не лежав над водою, так що не було куди спускати з нього зрубаного дерева, бо кругом були зовсім неприступні, величезним камінєм завалені дебри. А дерева на тім версі були як раз найкрасші й найрослійші. Директор тартака думав, думав, яким би то способом дібратись до них, а вкінці придумав спосіб. В пів висоти того

верха вищливало з під скали невеличке жерело, що малим потічком спадало в долину і клекочучи губило ся між скалами, щоб аж під горою успокоїти ся і впасти тихо до Сьвічі. Від того жерела директор казав вибудувати спуст (ризу) аж просто на фабричне подвір'є. Спуст той, то був по просту невеличкий водопровід, зложений із грубих деревляних брусів в виді довжезного корита. Мов струна простягнув ся він від фабрики понад страшенну, камінєм наїжену та декуди ожинами і диною хоптою порослу пропасть аж ген до самого серця противної гори. З дна пропасти водопровід виглядав як груба линва, а кобилиці, на яких він опирав ся, виглядали мов довгі жердки, що ось-ось захитають ся і впадуть. Тим деревляним коритом текла вода з жерела і при її помочи легше було спускати дерево з гори до тартаку. Тільки що вода сама не могла гнати тих величезних трамів, хоть для легшого ховзання їх обдирано з кори. Мусіли проте два робітники раз у раз тягати ті ботюки долів спустом. Се діяло ся таким способом, що робітник зарубавши міцно сокиру в один кінець ботюка, причіпав ся до топорища обома руками і ступаючи по краю бруса, цілим тілом звішений над страшенною пропастью волік по ховзкім дні ботюк за собою. Не швидко се йшло і робота була небезпечна, бо скоро-б або сокира вихопила ся з ботюка, або руки робітника

сховзля ся з топорища, то його ждала неохибна, видима смерть на дні страшної пропасти. Тому то місцеві робітники ніяким сьвітом не хотіли йти до сеї роботи, хоча директор давав за ню по два ринські денно. Тільки згадані два Італіяни згодили ся на те, і справді, вже отсе три місяці щасливо з тим справляли ся. Інші робітники бояли ся навіть глянути на них, коли вони вихилені задом над пропастю волочили ботюки долів спустом. Правда, що по при головне корито покладені були на кобиляницях дошки, щоб вигіднійше було ходити, але в разі як би вихибла ся сокира з дерева, дошка не могла-б була вратувати робітника.

Отож коли Микола вернув назад на Людвіківку, місце двох арештованих Італіянів було опорожнене.

— Пане директор, — сказав Микола входячи до фабричної канцелярії, — ось я знов у вас і прошу роботи.

— Роботи? — проворкотів директор. — Еге, добре. Ось тут при спусті є робота, хочеш?

— При спусті? — проикав Микола.

— Я тобі добре заплачу, два ринські денно. Хочеш?

Микола задумав ся. Холодом повіяло на нього від тої думки, але виходу не було. Тай на решті про що йому тепер дбати?...

— Добре, пане директор! — сказав він, — піду на спуст, дій ся воля божя!

— Що, підеш? — сказав директор і глянув на нього здивований. Він сам тепер немов налякав ся Миколової сьмілості.

— Так, піду! — сказав твердо Микола.

На другий день рано коло спусту згрумадила ся ціла купа робітників і надзирателів фабричних. Хотіли побачити, як справить ся Микола зі своєю карколомною роботою. Микола був уже в лісі. Там чути було крики та гойканє робітників, цюканє топорів та хрускіт валених дерев. Ось уже ввалили величезний ботюк у корито. Біле, з кори обдерте, смолисте дерево блискотить до сонця. Ось і Микола. Він перехрестив ся, хопив у обі руки величезну сокиру з довгим, міцним топорищем і замахнувши нею понад головою зарубав що сили в грубий кінець ботюка.

— Ану, в ім'я боже! Далі!...

Микола хопив топорище, схилив ся, перевісив ся аж геть над пропасть і при помочи інших робітників трунув з місця.

— Поволи! Поволи! — кричали з долини.

Ботюк досить легко сунув ся дном спусту. Микола йшов безпечно по дошці, крок за кроком. Уже виходив над найстрашнішу пропасть. Боязливші відвертали очі, не можучи знести виду того чоловіка, що ступав мов по нитці між життям а смертю.

— Боже, ратуй його! — шептали робітники.

— Цікавий я, чи перейде? — шептав директор.

А Микола йшов. Він очима впився в ботюк і в блискучу сокиру, що немов великий зуб якогось лютого звіря впила ся в біле, блискуче тіло ботюка. По за сокирою і ботюком він не видів нічого, не чув нічого. Не чув і страху. Лише здавало ся йому, що се він очима держить ся ботюка, а відверни він на хвилину очі від нього, так тут йому й смерть.

Але що се?... Чи рука його дрожить? Чи сокира захолітала ся в дереві? Миколу стисло щось за серце. Він чув, що сокира за слабо вбита і ось-ось вихопить ся. Він хотів зупинити ся і поправити її, але щось немов перло його далі. Він глянув у низ, у пропасть, і в тій хвилі в голові йому закрутило ся, в очах почорніло і одно-однісіньке слово вирвало ся з його уст:

— Боже!

Один-однісінький крик тривоги вирвав ся в тій самій хвилі з грудий усіх тих, що гляділи на другім боці. Микола тільки блиснув і коміть головою повалив ся в пропасть. Зараз на першім острім обриві голова його розпирсла ся на кусні, мов розбитий гарбуз.

— Боже! — зойкнули робітники на той вид і побігли в долину, хоть знали, що для бідного Миколи нема вже ратунку.

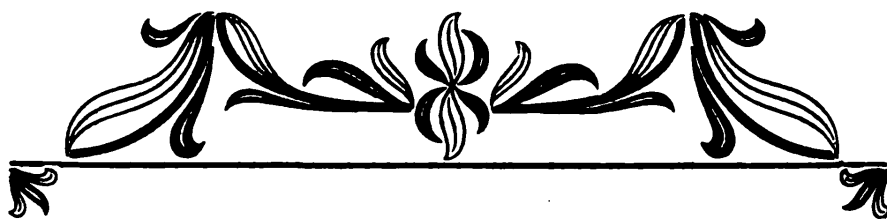
Його поховали за Сьвічою у стіп високої гори. Зелена, мохом і полевыми квітами поросла поляна, з двох боків окружена рікою, вистирчає над нею так високо, що вода ніколи не заливає її; вона містить у собі його тіло. Сьвіча прискає і реве довкола, немов у безсильній злобі за своєю жертву. Зі всіх боків у задумі глядять високі гори на незначну зелену могилку по однім і на велику фабрику з червоним коминем по другім боці. В ліщині кує зазуля, мов би питала ся: „Хто тут? Хто тут?“ А чирик у високім зїлю протяжно відзвонює: „Нещасливий! Нещасливий!“ Тільки сердита, писана сойка на самітній смереці дразнить: „С а м с о б і в и н е н ! Е г е ! е г е !...“

Львів 20 грудня 1880.

СЛИМАК.

I.

Було се давно, літ тому звиш двацять, коли на дорозі, що веде з Дрогобича до Борислава, здибали ся одної літної днини два молоді люди. Не знаю, чи могли де бути два парубчаки, майже однаких літ, а такі неподібні до себе вдачею і зверхною подобою. Один високий, крепкий і вродливий, нїс ся просто й легко, всьміхав ся часто і часто затягав веселих пісень; його вбога, але чиста одїж і столярське знарядє в мішку на плечех говорили від разу, що се столярський челядник іде шукати зарібку в Бориславі, що від недавна зачав оживлювати ся і стягати до себе чим раз більше робучого та промислового люду. Другий вандрівник був то мізерненький, скулений і обшарпаний Жидок, майже з старечим без виразу лицем, маломовний і немов сумовитий. Його худі ноги ледво здужали додержати кроку

з здоровим столярем, а маленькі, запалі оченята неспокійно бігали в ямках, немов злякалися чогось та хотіли дебудь сховати ся. І він ішов до Борислава шукати щастя, але не ніс із собою ніякого знарядя, ніякого способу до зарібку.

— А з чогож ти Юдко гадавш жити в Бориславі? — питає столяр.

— З чого Бог дасть, — відповідає боязно скулений Юдка.

— Та то ніби так, усе в божих руках — відповідає столяр, — але бо у нас кажуть: „Бога вживай, а рук прикладай“.

— У нас так не кажуть, — відповів коротко Юдка.

— А як же у вас кажуть? Рад би я знати!

— У нас кажуть: хто на Бога здасть ся, тому Бог не дасть пропасти.

— Ха, ха, ха! — зареготав ся столяр і махнув своїми дужими руками. — Най-но би я стрібував не робити з місяць, чи Бог би зліз із неба та нагодував мене!

— Не говори так, Слимаку, не гніви Бога!

— Я Бога гнівати не хочу, але Бог же чей не на дурно дав чоловікови свою помін!

І він знов розмахнув дужими руками, немов збираючись ровбивати ними скали.

— Як Бог схоче, то й твої руки не можуть, Слимаку!

— Хиба мені повідпадають, а тоді й я не хочу жити!

— І здорові будуть і не допоможуть!

— О, сего не буде!

— Побачимо.

— Ну, ну, побачимо.

Оба товариші за час тої розмови йшли самітною дорогою через поля. До Борислава було ще з пів милі. Сонце стояло з полудня і пражило немилосерно. Слимакови давно вже хотіло ся пити, та й Юдка від давна час за часом жалібно позирав на вузлик у Слимака за плечима, з якого долітав його запах хліба й сира. Він сам не мав при собі ані кусника хліба, ані одного крайцаря.

Аж ось Слимак скрутив із звичайної дороги в бік під стрімкий, зсувистий горб. Юдка став на скруті.

— А ти Слимаку куди?

— Ади, ось тут криничка, хочу води напiti ся.

— А може й спочити троха?

— Ну, певно! Сонічко пече мов огнем пражить, а до Борислава ще й так зайдемо завчасу.

— Най буде й так.

Посідали коло жерела. Слимак напив ся води, виняв хліб і сир із вузлика, а видячи, що Юдка не має свого нічого, запросив і його.

— Але може тобі не вільно, бо тrefне?

— Е, — сказав Юдка, — наш закон у крайній потребі позволяє їсти й тrefне.

— А так, звичайно, не позволяє?

— Ні, не позволяє.

— Ну, то добрий ваш закон, що його можна як до потреби натягати так як швець шкіру натягає.

— Не кажи так, Слимаку, гріх так казати. Наш закон так само від Бога, як ваш закон, — сказав якось боязко Юдка.

Пополуднували — і далі. Ось уже й Борислав. Хоть доси йшли все сухою землею, хоть дощу не було вже майже від тижня, то прецінь у Бориславі на всіх вуличках було глибоке, грузке болото. Жиди, парубки, ріпники вози й тачки снували ся довкола. Гамір, спів, крики та пая і прокляття не вгавали й на хвилю.

— Куди ж ти тепер, Юдко?

— Піду де шукати місця. А ти куди?

— Я тут замовлений до одної будови, онтам, видиш? Маю там робити двері, футрини і всю столярську роботу. Ну, бувай здоров!

— Бувай здоров, Слимаку! А знаєш що? Як би тобі коли було чого треба, а я би міг, — знаєш, я не такий Жид, прийди до мене! Я тобі не забуду!

— Я до тебе? Ха, ха, ха! — зареготався Слимак. — А щож ти мені допоможеш, коли ти сам голий!

— Хто знає, Слимаку, хто знає, що кому Бог судив. Ще раз кажу, приходи, Юдка тобі не забуде!

І розійшлись.

II.

Минуло десять літ. При головній бориславській вулиці йно що отворив ся новий шинок. Шинок стояв на розі двох вулиць у дуже добрім місці, хоть майже локоть низше від рівня вулиці, так що до дверей треба було східцями сходити в долину. Робітники день і ніч заповнювали простору, брудну і вохку шинківню; співи, крики та сварки не втихали там ніколи і глухим клекотом несли ся на Борислав крізь вічно отворені вікна. Над дверима шинку прибита була таблиця, помальована на чорно, а на ній огнисто-червоними буквами було виписано: „Bier und Branntwein-Ausschank des Judas Maultrommel“. А в шинку поміж паними робітниками звивав ся мов пискор скулений, хоть і не дуже то мізерний Жидок: то був Юдка. А за шинквасом стояла гідка як ніч, але багато вбрана Жидівка, звичайно з одним або з двома дітьми на руках: то була його жінка.

Вечір. Юрбами висипали робітники з роботи і розсипалися хто куди, а найбільша частина по шинках. У Юдки повно як набито. Але що се за сумний, похнюплений, нужденний чоловік протискаєся крізь товпу до шинквасу? Його лице, бліде й зіссане, свідчить про перебуту слабкість. В руках у нього дві кулі, що ними підпирався, безпомічно волочучи хорі, вихудлі ноги. Ось він з тяжкою бідою доперся до шинквасу, став і обзирився.

— Чого вам треба? — спитала Жидівка.

— Юдки.

— Юдки? А на що вам Юдки? Хочете горівки, то я вам дам і сама. А на борі то й Юдка не дасть.

— Ні, я не хочу горівки, я би хотів поговорити з Юдкою.

— Поговорити? — спитала протягло Жидівка і з погордою змірила очима того нужденного, обдертого пройдисвіта. -- Що ви йому маєте сказати? Скажіть мені, то я йому скажу.

— Ні, я би хотів йому самому. А ось і він! — І обдертий пройдисвіт обернувся до Юдки, що саме протислася до шинквасу зо склянками та чарками в обох руках.

— Der Goj will schmissen mit dir*) — сказала Жидівка Юдці. Той обернувся і хвилю

*) Сей чоловік хоче говорити з тобою

глядів на обдертого пройдисьвіта, але очевидно не міг його пізнати.

— Ви хотіли говорити зі мною? Ну, говоріть, чого хочете?

— Ви не пізнаєте мене, Юдко?

— Ні, не можу якоєь, — сказав Юдка, ще раз зирнувши на нього.

— Правда, не нині то діяло ся, як ми оба, ще молодші, вандрували до Борислава, тямите?

— А, Слимак! О, що то з мене за забудько! Як же не тямити! Ну, що чувати, Слимаку?

— Зле чувати, Юдко. Коло мене біда.

— Коло мене добре, Богу дякувати, — відказав Юдка.

— Виджу, виджу, — сказав сумно Слимак, хитаючи головою.

— Знаєте що, Слимаку, я тепер не маю часу говорити з вами. Сядьте собі тут на лавку, так... Malky, gib ejm a güt Bromfen, ün an Umbassen, hörst dū mech?*) А відтак, як буде вільнійше, то побалакаємо. Добре?

— Та добре, — сказав Слимак і сів у куті коло шинквасу.

Вже було геть по півночі, коли в шинку на стілько зрідло людей і втихомирило ся, що Юдка міг мати хвилину вільнійшого часу. Він

*) Малко, дай йому доброї горівки і закусу, чувш?

збудив Слимака, що за той час серед гамору й адухи спав на лавці.

— Ну, Слимаку, повідай, що там у тебе чувати?

— Видите що, — сказав неохітно Слимак. — От чого я доробився за десять літ. Жінка розпила ся і вмерла, перевела все, що я мав. Мене самого вергло в слабість, ноги відняло. Що тепер діяти? До столярської роботи не приймають, там треба стояти, бігати, а я не годен. До ями також годі. Що діяти? Руки здорові, а приходить ся відай гинути живцем.

— А видиш, Слимаку, чи я тобі не казав, що Бога не треба вчити, як має чоловіка карати? У Бога на все спосіб є.

— Ой виджу вже! — зітхнув Слимак. — Кілько я перетерпів за ті літа, Боже єдиний! Ади, сивію!

— Ну, а щож тепер буде?

— Або я знаю, що буде. Я прийшов до вас Юдко. Знаєте, ви тоді казали: прийди! Доки я міг заробити, то гадаю собі: зароблю. А тепер годі. Тай то, видите, не так, аби зо-всім годі: руки здорові і все, а тільки ноги, от біда!

— Та що я вам пораджу на ноги?

— Е, вже мені на ноги ніхто не порадить, хиба рискаль та лопата, — сказав з жалібним усьміхом Слимак. — Але може би ви винайшли для мене яку роботу?

— Роботу? Гм?... — сказав Юдка і задумав ся. — Для тебе роботу? То трудно, не-боже Слимаку! Але що робити, обіцяв чоловік, то треба якось погадати. Ну, знаєш, Слимаку, лягай собі тут на лавочку. Maľku, gib ejm a schmutzig Łalech ünter'n Kopp*). Переночуй, а завтра будемо видіти!

З таким словом Юдка пішов спати, а Слимак зітхнувши і помоливши ся до Бога, ляг на лавку, звинувши під голову брудну верету, яку принесла йому Жидівка, і швидко також заснув.

На другий день рано Юдка довго нараджував ся зі своєю Малкою, бігав десь кудись по сусідах, а далі коло полудня закликав Слимака до своєї спальні, заваленої перинами і майже зовсім темної.

— Знаєш що, Слимаку, є для тебе робота.

— Яка?

— Легка робота, столярська. У тебе є деяке начинє?

— Та щось там є: пара гиблів, сверлик і топір.

— Ну добре. Сверлик можеш продати, сверлика не треба. Треба тільки гибля, сокири та пилки.

— А щож то за робота тільки з гиблем, сокирою та пилкою?

*) Малко, дай йому брудну верету під голову.

— Легка робота, Слимаку. Будеш стругав ручки до корбів та млинків, листовки, кілки, знаєш, такі дрібниці. Навіть варстату не треба, можна на віснім стільци; будеш собі сидіти тай усе свою роботу робити.

— А по чому? Що заплатите?

— Заплатите, Слимаку? За що тут платити? Слухай, що я тобі скажу! Ти хати не мавш, правда?

— Не маю.

— Ну, я дам тобі хату, ось тут на подвір'ю. Тихо тобі буде, спокійно, лише сиди та роби. Чувш? А їсти також дістанеш і гиблівки твої; розуміє ся, гиблівки! груба тріска до мене. Ну, а шматє може є яке у тебе, га?

— Та щось там є.

— Ну, то добре. Як буде треба, то й те найде ся. Верету дам на постіль, ну та й дві пачки тютюну на тиждень, тай що суботи дві порції горівки. Пристаєш, Слимаку?

— Та що робити, най і так буде, — сказав понуро Слимак і похилив голову з таким сумним виразом, немов схиляв її в якесь важке ярмо, з котрого вже ніяка сила не в стані видобути його.

III.

Знов минуло десять літ. Приїзд цїсаря лїтом 1880 р. згромадив до Борислава тисячі народа з усеї підгірської околицї. Пішов і я. Ранком погода була прехороша; весело гуторячи йшов я з громадкою знайомих селян, любуючи ся чудовими околицями та густими вівсяними копами, що мов звїзди на небї видїли ся кругом по полях. Однакже недалеко Борислава захопив нас дощ, густий та проймаючий, так що дійшовши до Борислава, всі ми промокли до нитки, а особливо я дрожав від холоду, вибравшись у дорогу в одній тільки дїтній блузї з сірого полотна. Звісна річ, що в таких немилих обставинах зовсїм не до душі менї було задивлювати ся на вінці, тріумфальні брами з написами, тисячі хоруговок та тисячі празнично пристровених Жидів, що не вважаючи на слоту густо снували ся по вулицї, гордо всміхаючи ся та раз у раз нарікаючи на Бога, що

поцсував їм „їх сьвято“, котре їх так богато коштує. Я й мої товариші не довго нивендалися по болотистих улицах; холод і дощ спонукав нас живо шукати сухого притуловища. Ми вступили до першого шинку, зараз таки за тріумфальною брамою. То був шинок Юдки Маультроммеля.

Погана як ніч, поморщена вже Жидівка стояла за шинквасом, хоч сьогодні задля празнику нікого крім нас не було в шинку. А до шинку походжував підстаркуватий уже Жид з гарним животиком, у атласовій бекеші, переперезаний сьвяточним шовковим поясом, з видряним „штрамеле“ на голові. На його гладкім, блискучім, хоть жовтім лиці виднів ся супокій і вдоволенє. То був Юдка.

Я ogrів ся троха і вийшов на подвірє. До нього зі всіх боків припирали сліпі стіни сусідніх домів та щод, цоліплені жовтою глиною. Се була немов велика клітка, брудна, занедбана, гнила й вонюча над усякий опис. На середині стояла велика купа сьмітя і всяких олітків. На право по при вугло шинку був вузьенький прохід на вулицю, і тудиж текла з під сусідніх окапів потоком вода на низьке мов яма подвірє. Але на другім кінці вихід її був по части затамований. Там, приперта до сліпої стіни якогось довжезного будинка, стояла нужденна не то шопа, не то буда, з прогнилим дахом і чорними неполіпленими, в многих мі-

сцях дірливими стінами. Між шинком а будою була тільки вузька протока для водп, але напливаючий потік не міг у ній змістити ся і залляв майже цілу половину подвіря широким ставком болотяної, бурої води. Особливо коло буди, яко найнижше положеного місця на цілім подвірю, згромадило ся найбільше води і чималий потік лив ся крізь шпари в полупаних дверех і по під прогнилим порогом до середини. Одно вузьке віконце з повибиваними з давен давна шибами ціле заліплене було пожовклим від сонця і дощу папером. У буді було тихо, як у гробі. Дощ не то що не переставав, але змагав ся. З вулиці долітали в сю кліть глухі крики і гамори, але ні один слід на тім відразливим подвірю не показував, що нині в Бориславі сьвято, що вся та оселя прибрала ся нині в празничний стрій, щоб повитати найдостойнішого гостя. Сіра, гнила й мерзена буденність царювала тут зо всім спокійно та непорушно.

Хвилю стояв я під піддашем, роззираючи ся довкола, коли в тім з правого боку вузьким пролазом протиснула ся невеличка, може осьмилітня дівчина і несьміло, питаючими очима глянула на мене.

— Чого тобі, дитинко? — спитав я.

— Я тут прийшла до діда.

— До якого діда?

— А ось тут, — вона показала нужденну буду — тут дід Слимак. Я його так називаю дідом. Я прийшла подивити ся на нього. Не знаєте, чи він дома?

— Не знаю, дитинко. А він виходить куди?

— Та не виходить. Але дід казав позавчора, як я була в нього, що його Юдка хоче викинути.

— Викинути? А то чому?

— Ба, видите, бо дід уже старий, не може робити.

— А щож тут той дід робить?

— Та от так: ручки до корбів, листовки, кілочки. Від коли тямлю, то він усе то робить; мамуня казали, що вже щось десять літ,

— А ти від позавчора не була в нього?

— Та не була, бо мої мамуня також були слабі, та я мусіла сидіти коло них. Аж нині їм стало троха лекше, то я випросила ся до діда. І мамуня самі казали, аби я йшла, може дідови треба що принести або що, бо дід слабій на ноги і не може вийти. А як не треба нічого, то щоб я зараз вертала.

— Ну добре, то йди та подиви ся.

Дівчина пустила ся йти, але спинила ся, побачивши величезну калюжу перед дверима.

— Ой-ой-ой, як тут перейти? Адить, яка вода, як Дунай!

— Постій, я тебе перенесу, — сказав я, і взявши дівчину на руки ступив у калюжу. Бродячи мало що не по коліна, я дійшов до дверець і отворив їх. Дивний і страшний вид показався нашим очам. Буда вся стояла в воді. Кругом чорні, голі стіни, крізь які де-не-де проблискувало буре денне світло. Коло дверей старий вісний сталець, на ній гибель, пилка, топір і купа недоструганих кусників дощок. А в куті, також майже зовсім у воді купа трісок гнілків, перегнутих на гній, накладених високо верства на верству, а на тій купі, заритий у той гній до половини і ледво покритий старими, чорними шматами, лежав чоловік, синій як боз, сухий як скіпа, з виразом страшного болю і якогось жалю на поморщенім лиці. Се був Слимак, а правду кажучи, тільки труп Слимака...

Морозом повіяло на мене. Десять літ у таким пеклі! І тут жив чоловік! — тремтіли уривані думки в моїй голові. А дівчина тимчасом кинула ся будити діда, та побачивши, що дід зимний і задубілий і такий якийсь страшний, скрикнула голосно й кинула ся на двір. Вибрів і я за нею. Однак крик дівчини не звабив нікого до холодного трупа. В тій самій хвилі густо збиті громади народа підняли на вулиці оглушливий крик:

— Віват! Най живе наш тато! Най живе!

Се був знак, що найдостойніший гість завітав у вулиці Борислава.

Небо випогодило ся, пошарпало бурі хмари і свинуло їх із себе в кут, немов нужденні жебрацькі лахмани, щоб натомісь показати свою блакитну, празничну одежу.

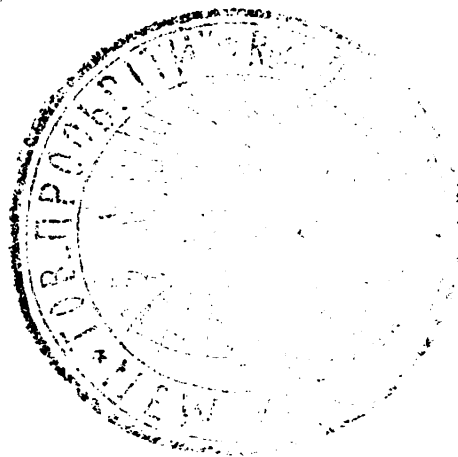
— Віват! віват! — гомоніло по всім Бориславі, гомоніло з тисячних уст. А дід Слимач за той час німо, понуро, зі зболілим видом лежав у своїм гнилім берлозі, в тій гідкій шкаралющи, куди заперла його людська захланність і відки увільнила його тільки остатня приятелька — смерть.

Львів, у січні 1881 р.

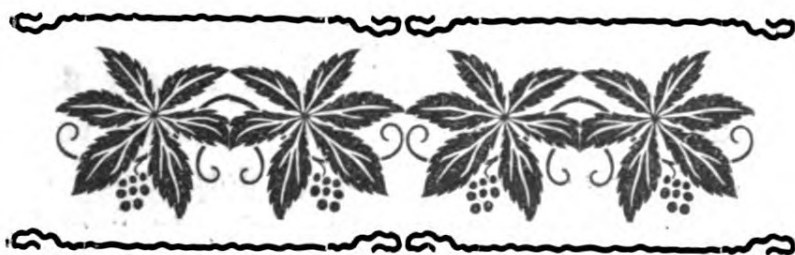
ІСТОРІЯ МОЄЇ СІЧКАРНІ.

(Присвячую щирому другови К. Бандрівському).

ДОБРИЙ ЗАРОБОК.

• 5

Вже як мені надоїло було різати тоту січку на нашій простій ручній скриньці, то й сказати не можу! Як бувало приходить зима, то чоловік гірше тої січки боїть ся, ніж у літі косовиці. Довгими зимовими досвітками стій бувало на тоці на морозі, на ліхтарню вважай, аби нещастя якого не наробити, і різак заправляй що хвиля, і дави та тягни, аж у тобі цюмоги схнуть, поки троха тої січки удусиш. Тай то чи багато її! От, аби для коний на день вистало; про худобу і гадки не було. І відтак, як подорастали мої хлопці, знов біда. Уробить ся того через день, умотикає ся, де йому вечір хоче ся ставати до скриньки! Ляг би та би спав, не різакон тяг! Так уже я бідував, що, чуєте, аж обридло.

Аж ось чую - перечуваю, кажуть люди, що вийшли такі скриньки, що машинною різуть січку: і дрібно як мак, і легко і швидко. Троє

люда тою скринькою за день і пятьдесят кірців січки дрібненької уріже! Я зразу аж вірити не схотів. Хто би там — гадаю собі — дбав за бідного хлопа, що то йому тота січка так гіренько приходить ся, та для нього аж машину робив! Відаю я далі, у одного, другого, третього, — ба ні, таки правда! Кажуть, що вже в така машина: там і там панотець купив, там знов дідич. Розповідають люди, що виділи на власні очі, і не можуть нахвалити ся. — А, — погадав я собі, — Господи тобі слава! Вже щоб я мав, не дай Боже, послідну корову продати, а мушу стягнути ся на тоту машинову скриньку! Але де тут її дістати? В нашім селі ні від кого дізнати ся. Панотець з громадою у гніву, що їх не хоче вибрати на радного; професор такий, що й сам мало що знає, а більше ні в кого й спитати. Відаю я знов поміж людьми на ярмарках, а все поміж чужосільними, так аби в нашім селі ніхто й не знав ні про що. Бо у нас, видите, нарід дивний, такий, що з чого будь, тай обсьміє чоловіка. А тут іще — гадаю собі — і сам я не видав, що то за скринька, яка її вдача; ану як покаже ся, що пуста, а я перед людьми оголошу ся, буде сьміху, що і в девятьох водах не вмив ся. А ще до того я! Мене від давна люди прозвали „деревляним філософом“ за то, що все бувало, скоро лиш яка вільна хвиля, люблю майструвати дещо. Якусь мені Бог дав

легку руку до майстерства; що очима виджу, то руками зроблю. От у крупяра в місті побачив я був корбові жорна, що ними крупи меле; придивився я їм добре, а відтак як став пипнати у себе дома, як став буторити, якось я склемезив і собі такі жорна, і підітьно ви, як мелють славно! І що то з мене не насьміялися сусіди за оті жорна, Господи твоя сила! На село годі було показатися, все питалися: „А що, куме, корбові жорна здорові?“ Такий уже, кажу вам, дивний народ! А про тото, ховай Боже, тепер толокою ходять на мої жорна молоти, і не нахвалять ся. Або і з млинком, тим, що збіжжя віє... Клемезив я його щось цілий місяць. Сусіди бувало — в зимі діялось — посходять ся до моєї хати, посідають, гуторять і дивлять ся, як я ті дощечки складаю, розбираю, примірюю, врізую та пристругую — звичайно, чоловік тому не вчений, а так собі, самоучка, без доброї справи, без нічого — тай сьміють ся з мене, а не один то й просто скаже: „Повергли би ви тото майстрованє, пуста вас робота взяла ся!“ А я нічого, все своє роблю, тай такий млинок зробив як праву руку. І ті, що сьміяли ся, до мене йдуть збіжжя віяти. А про те я все у них „деревляний філософ“!

Я то ніби не багато собі роблю з того сьміху, але все таки, видите, чоловік не дерево: леда слово незвичайне, леда насьміх,

а допече до живого. І вже мені той сьміх на кінці віку став. Так що я погадав собі: „Ні, вже про скриньку нікому не скажу, аж поки не буде в мене, оттут на тоці, і поки сам не витрібую, що в ній за сила“.

Якось не якось, вело ся того пару місяців, поки я розкрутив троха гроший, а за той час усе відаю поміж людьми, ба й поміж Жидами, чи нема такої скриньки на продаж. Аж раз, уже так під осінь, чую я від одного Жиди, що десь у Самборі є якась Жидівка, що її чоловік був завідатором у якихось панських добрах. То він десь роздобув таку скриньку, не знати на що тай по що. А тепер Жид умер, а Жидівка продала би скриньку за тані гроші. Почув я того тай утішив ся, мов не знати чим. Зараз за кілька днів зібрав ся я, взяв усі гроші з собою, які мав, казав запрягти коні до воза тай їду сам до Самбора. А тут ніхто, навіть мої хлопці не знають, що я за гадку маю.

Приїхав я, допитав ся до тої Жидівки. Так і так, повідаю, купив би скриньку, коли є у вас на продаж.

— Ох, — каже Жидівка, — є, але порозбирана, порозкидувана на поду.

— Та я собі зложу, — говорю я, а сам аж тремчу, що не вдам; що то, як живу, не видав ще такого струменту.

— Ну, то ходіть зі мною!

Пішли ми, вилізли на під, а там усілякого буториня стільки, що Мати Божа! Зачала вона рити ся в тім, повитягала якесь деревляне обніжє, якесь пудло зелізне з зубатим валком, якесь колесо з корбою, якісь криві різакци, тай усе того поклала на купу передімною.

Я став над тим, як дурний перед плотом. Але що, гадаю собі, зле знов показати ся таким дурнем перед Жидівкою, треба бодай чиннити ся, що чоловік щось розумів...

— А шріби де? — запитав ся я, зовсім на вгад.

— Ох, десь завергли ся! — сказала Жидівка, тай кинула ся знов шукати. А я аж відітхнув. Значить ся, шріби потрібні! По хвилі Жидівка справді подала мені кілька шріб і ключ.

— Ну, вже все! — сказала вона. — Ви, видно, пане гісподар, знаєте ся на тім? Подивіть ся самі, що тото варта?

— Не багато варта, — сказав я, премудро оглянувши скриньку. — Дуже старосьвітська, тяжко буде йти!

— Ну, я вже за тото тано вам пуцу, — сказала Жидівка. — Дасьте трицять ринських, то собі возьмете.

— Господи тобі слава, — подумав я собі. — Я гадав, що то буде треба дати де з яких пятьдесять, а тота трицять цїнить. Ну а ще чей що виторгую. Тай до Жидівки: —,

— А що ви говорите, трицять ринських! Та тепер нову за такі гроші дістане! Я вам дам п'ятнацять.

— Ох, дуже ви мало даєте, пане гісподар, — застогнала Жидівка. — Дайте двацять і п'ять!

Ледви-не-ледви сторгували ми за двацять. Я вже скриньку й не беру ся складати, а тут аж потерпаю: ану, гадаю собі, не зможу й дома зложити, тай таку суму дармо вивалю! А далі гадаю собі: — Ні вже, будь що будь, а я мушу на своїм поставити!

Забрав я тото все на віз; подрібе склав у рептюх, а підставник обложив соломою, накрив веретою, — стоїть тото, розчепірхане, акурат так, як коли би чоловік лежав на возі та коліна до гори задер. Зладився я, їду. — Слава тобі Господи, гадаю собі, що до свого села аж на ніч приїду, чей таки аж до хати заїду, аби ніхто мене не бачив. Їду я, їду, минаю село за селом, та все потерпаю, що от-от лучить ся який знайомий тай запитав, що везу. Вже й сам не знаю, що се мені тоді сталося і чого я так боявся, немов що крадене везу. Таке вже у нас: загулюкають люди чоловіка, осьміють за те, чого й самі не розуміють, так що потому чоловік і рад би щось доброго зробити, та унімався, боїть ся людей, немов се він незнати яке лихо задумав.

От уже я наблизив ся до свого села. Смеркло ся. Я ще перед коршмою за селом постояв троха, щоб і зовсім стемніло ся, а тоді їду. Та ба, на мов лихо, ледво я до села, аж тут бух, місяць сходить собі повний, круглолиций, як коли би ніде нічого. Видите мене, я не ось такий, щоб за що будь розгнівати ся, але той місяць тоді трохи мене до лютости не привів, мало я йому, бідному, в батька-матір не заляв. А я, правду кажучи, й зовсім його не сподівав ся! А тут так вам ясно зробило ся по селі, як у день! На моїм возі вже здалека видно щось, гей іренджоли зведене, а що віз наскочить на камінь, то воно на всі боки хитає ся та дзоркає. А тут іще пси — в нашім селі що хата, то пес — почувши що хтось їде, гурмою вилетіли на дорогу, уїдають так, що аж землю під собою гризуть, провожають мене з музикою! Але Богу дякувати, що вже чоловіка ніякого нема на вулиці, не буде питати, що везу.

Ба, як уже лиха доля на тебе завізьме ся, то й конем її не об'їдеш. Приїжджаю просто церкви, дивлю ся, стоїть хтось серед дороги, дивить ся. — Тьфу, осина тобі маро! — погадав я собі. — Прокляті псища збудили вартівника, зараз зачне питати. Тай бо й є! Скоро ми порівнали ся, а він до мене:

— Чи то ви, нанашку?

Я зараз по голосі пізнав, що то дурний Савка, мого сусіда син. Ну, знайшли кого на варту вислати, та такого тумана вісімнадцятого.

— Адже-ж я, — кажу.

— А відки ви їдете так пізно, що аж псів побудили?

— Велика шкода, — кажу, — бо пси й тебе бідного збудили.

— Ба та певно! А мені акурат зачало снитися, що злодії церков обкрадають. Схаплююся, аж то ви! Та відки їдете?

Що дурневи казати? Або він буде знати, що й як?

— Із Грайгори, — кажу.

— А що тут везете таке красне?

— Е, не питай, — кажу я ніби заляканий. Вже й озлився, що він стоїть як палець та мене випитує.

— Та скажіть! Я, бігмеж-то-ну, нікому не скажу.

— А не скажеш?

— Скариж-то мя Господи, що не скажу.

— Ну, — кажу я обзираючись, та шепотом: — Я забив Жида з грішми, та везу його до дому закопати під вуглом.

— Йой! — скрикнув наляканий Савка. — А то на що?

— На щастє, дурний Савко, аби дома все гроші велися.

З тим я й поїхав, а вже кмітую, що мій Савка аж горить з нетерплячки й цікавості. Ну, гадаю собі, закрив я з нього! Але гляджу позад себе, а мій Савка біжить по під плоти, в слід за мною. Ну, біжить, та най біжить. А до моєї хати вже недалеко; заїхав я, отворив лісу на вигін, відтак отворив стодолу, заїхав на тік, випряг коні, а віз таки лишаю на тоці. Зирнув, аж мій Савка дриголить під лісою, та пасе оком, що я буду робити. А я нічого, немов і не бачу його. Поставив коні, попріппинав, дав їсти, тай сам до хати.

Повечеряв я, ляг спати, і гадки не маю. На другий день схопив ся я досвіта та до стодоли, до скриньки. Ще й хлопця взяв із собою. Зараз ми, круть не верть, що до чого пасув, прикладаємо, трібуємо... Богу дякувати, все нам як з маслом іде! За пів години і зложили і потрібували — ріже так, що ану. Я мов на світ народив ся; прецінь не дармо гроші видав! А хлопець аж у руки плече, налюбувати ся не може машиною. За мінуточку ми цілий приколоток соломн для стрібунку порізали, віз викотили, тай до хати. Благодать!

Іно ми сіли снідати, аж тут нес заголовив. Визираю вікном — го-го-го! І вїйт, і присяжний, і писарь, і з пять хлопа з палицями. Як то кажуть: „І дід і баба і ціла громада“. Тай то не йдуть до хати, а стали коло одного вугла, шпортають, штуркають, шнипорять... Що

за притока? — гадаю собі. Що таке людям стало ся? Хочу вийти з хати — а, ба, з за дверий чую голос десятника: „Не вольно! Сидіть у хаті!“ Що за лихо?... Сиджу я. Обійшли вони хату на всі чотири роги, обталапали ся по коліна, далі пішли під шопу, довкола шпихліра, довкола стодоли.. Я в голову заходжу: що за нещастє? Чи подуріли люди, чи може розбій який? Аж ось вони входять до хати.

— Десятники! — каже війт, не витаючись, ні здоровкаючись — станьте коло нього! Як би втік, то ваша відповідь на тім!

Я став, очн витріщив, а тут десятники як апостоли які коло мене.

— Пане війте, — кажу я, — що се має значити ся?

— Гм, гм, — пробуркотів війт, сїдаючи на ослоні і штуркаючи паличкою о землю, — то вже в тім моя голова. Ви маєте мовчати і відповідати.

— Мовчати і відповідати? — дивував ся я. — Ба та якже я відповім, як буду мовчати?

— Гм, гм! — пробуркотів знов війт. — А скажіть ви нам насамперед, як ви називаєте ся?

— Я? Або ви хіба не знаєте? Чи то я який чужосільний, чи що?

— Зараз мені відповідати! Хто тут старший у селі, я чи ви?

— Я тут у своїй хаті найстарший! — скрикнув я, олютившись. — Що се за розбій такий? Я нікому нічого не винен, а тут мене нападають! Пане вийте, я на вас скаргу подам!

— Хе, хе, хе! — сьміяв ся вийт, — а дивіть, як ставить ся! Нікому нічого не винен! Ну, ну, дай то Боже! зараз будемо видіти. А скажи но ти мені, невинний чоловіче, де ти того забитого Жида подів, що ти його вчора по ночі віз?

Мені нараз мой луда з очий зпала. Як не зарегочу ся, як не зайду ся сьміхом, то гунцвот не мов імя, коли я так реготав ся від уродження свого. Трохи, кажу вам, на землю не покотив ся зо сьміху.

Вийт став як тото теля, що о нові ворота вдарить ся. Але далі знов визвірив ся на мене.

— Куме, я тобі по добру кажу, не сьмій ся, признай ся до всього, то вже я вставляю ся за тобою, аби тебе високий суд не повісив, аби тобі жите дарував. Не відпирай ся, коли не хочеш на шибениці ногами перебирати.

Я ще дужше зареготав ся, аж за живіт руками держу ся. Се й зовсім розлютило вийта.

— Вяжіть його! — крикнув він десятникам.

— Алеж пане вийте! — сказав я отямившись, — постійте, я вам у всім признаю ся, навіть ласки вашої не буду просити в суді.

Вже як маю висіти за одну ногу, то радше за обі!

— Признаєш ся?

— Алеж розумів ся!

— Ну, деж той забитий Жид? Ще єси його не закопав під вугло?

— Ні, ні!

— Ну, а деж він?

— Таки лежить у стодолі.

— Ходи, покажи нам!

Взяв я ключ, ідемо. Гляджу, аж під стодолю варта. Ну, Богу дякувати! І Савка тут! Ще ліпше. А народу насходила ся повна обора. Що то, вість рухнула по цілім селі, що „дереvляний фільософ“ Жсида забив тай під вуглом закопати хотів. Я йду посеред тої глоти тай усьміхаю ся, а тут мир божий лиш: шу, шу, шу! буцїм то: адїть, і вішати його будуть, а він собі байдуже! що то „дереvляний фільософ!“

Прийшов я підо двері, а десятники все коло мене! Отворив...

— Ну, прошу, пане вїйте, осьде той забитий Жид!

Вїйт позирнув і очи витріщив.

— А-а-а! Ба, то що?

— Тото саме, що я вчора віз по-ночи. Скринька до різання січки!

Тут увесь нарід, що товпив ся довкола стодолн, як не зарегоче ся, то Господи твоя

воля! Певно аж у небі чути було той регіт. І десятички, і присяжний, і польові, всі реготали ся, навіть війт усміхнувся і зачав мене перепрашати за цілу тоту оказію тай за те, що повірив дурному Савці. Сьміху на ціле село. А скриньку мою як зачали того дня трібувати, то мені пять околотів солами порізали! От так то я і до скриньки прийшов і з цілої громади сьміх зробив!

23. жовтня 1881.

Домашній промисл.

Оповіданє ложкаря.

ДОБРИЙ ЗАРОБОК.

6

Вичитав отсе я в газетах — бо я письменний троха — що Бог дав нашому краю такому доброго маршалка, який каже: „Всіх сил доложу, аби тільки домашній промисл у Галичині підвигнути. Вже нехай собі там що хоче паде, а що хоче пропадає, а домашній промисл мусить піднести ся!“

Читав я також, як то дуже вихвалюють той наш домашній промисл такі великі панове, як граф Дідушицкий¹⁾, пан Вержбіцкий²⁾ і інші, як то вони за дорогі гроші скуповують туцулське черепа, покутське шматє, старі килимки, тердани, крайки та деревляні вироби,

¹⁾ Мова тут про пок. графа Володимира Дідушицкого, основателя цінного природописного, археологічного та етнографічного музею у Львові.

²⁾ П. Людвік Вержбіцкий, коло 1880 р. директор міського промислового музею у Львові, видав цінний атлас „Wzory przemysłu domowego włościan na Rusi“ у X випусках.

і не тільки виставляють їх на показ усе́му сьві́тові, а ще й портрети з них малювати кажуть і книжки про них пишуть. Ну, думаю собі, хвала-ж тобі Господи! Прецінь раз і в наше віконце засьвітить сонце. Чей може й мені всьміхне ся година. А треба вам знати, що й я, хоч ніби заможний і господар на ґрунті, таки дещо тим домашнім промислом займаю ся. Правда, промисл не Бог зна який: виробляю ложки, нецки й кропила з дерева. Се вже у нас у роді держить ся, з діда-прадіда. Маємо з давен давна свій лісок, самі берези, липи, клени та ясені, і така вже в нас установа, що кілька котрий у родині старих дерев зрубає, то має два рази стілько молодих засадити. А середніх зовсім рубати не вільно.

Як кажу, промисл не Бог зна який. Зрубаю три старі дерева, то вистане матеріялу на рік або й на два. Робить чоловік по більшій часті „на уряд“, на замову, а на продаж хиба де раз у рік вивезу те, що полишав ся, що люди просто з хати не розберуть. Хиба що кропила два рази до року вожу на Кальварію на відпусту, та до Самбора на Матки, та до Дрогобича на сьвятої Трійці. А ложок моїх на ярмарках ніде не побачите. За ложками до мене люди з за двадцятої гра́ниці ходять, і що тільки нароблю, зараз розхапують. Не буду хвалити ся, але те тільки скажу, що люди кажуть: нема над мої ложки.

І легкі, й зручні, й тривкі. Не знаю, чи знаєте ви, що у нас по селах кождий ложкарь має свій питомий спосіб, свою форму ложок: один робить такі незграбні, як копачі, другий занадто повигинані, так що як їси, то все мусиш перед самим ротом розілляти, а инший знов і добрі робить, та що, коли так якось деревляне пасмо перетинає, що нехай тільки ложка вигляне троха на сонце, або й так від кухонної жары — зараз тріскає. Ніби то не велика штука деревляну ложку зробити, а все таки треба мати свої способи, знати ся на матерії, вміти її як слід порізати, вміти висушити, ну, і пропорцію відповідну при самій роботі потрафити. І не з кожного дерева добрий виріб буде, треба й дерева дібрати.

У мене, як вам кажу, вже з діда-прадіда той промисл веде ся. Так от звичайно, коли зі своїм найстаршим сином засяду ложки робити, то в нашій хаті правдивий ярмарок. Блискавкою вість по селах розлетить ся: ого, Яць Яремиши засїв ложки робити! І зараз на другий день починають напливати люденькове, а поперед усього зі свого села. Ті мають перше місце і дешевшу ціну — така вже від давна угода між нами, а се, бачите, за те, що мені мій лісок шанують. У камеральнім чи в панськім, то крадуть що хто може захопити, а в моїм анї прутика не ткнуть, хоч сей тут таки під носом. Ну, давній звичай, і всі вже

того держимо ся. А поки своїх уконтетую, то вже гляди, і з дальших сіл, як на сьвячену воду за чергою чекають. — „А для мене, куме, копу!“ — „А для мене пів копи!“ — „А для мене на снів з Олексою копу!“ — Позаписую собі всіх, визначу, на коли будуть готові, і вони собі йдуть. Але вже котрі з далека, з над Дністра, з Дблів поприходять, тих ніяково ні з чим відправляти: чекають, поки не нароблю стілько, скільки їм треба. Нераз по пятеро й по десятеро ночує в мене, то під шопою, то на тоці в stodolі. А вечером, видима річ, треба потрактувати людей ним Бог дав. Ми з сином робимо на вісних стільцях, каганець бувало сьвітить ся, а чужі люди позасідають на лаві, розмовляють, оповідають, як їм живе ся, що у них нового, а кождий при тім очима пасе мою роботу, чи швидко відійде той, що перед ним стоїть.

Такий то був той наш домашній промисл від давніх часів, від коля затимили люди. Пожитку з того не много, бо ціна ложки — дрібниця, а напійцнати ся коло неї чимало; ну, але бодай чоловік з людьми жив, здибав ся, маң знайомих, мав пошановок по чужих селах, де тільки було показати ся, — ну, і не без того, щоб часом дещо й до господарства не докапнуло.

Так от вичитавши, що там у Львові настав такий добрий маршалок, що хоче бути

опікуном нашому домашньому промислови, я аж Богу подякував на радощах. Правда, не міг я того дочитати ся, яким то способом хоче пан маршалок підносити той промисл, але вважала мене сама добра воля. Вже то, думаю собі, такий пан мудрий і вельможний винайде собі способи, про які нам, простим хлопам, і не снило ся. А на разі хоч те добре, що звернув на нас своє око; допоможе — не допоможе, а хоч оборонить нас від Жидів, що то кількох знайомих мені ложкарів так хитро взяли в свої руки, що бідолахи днями й ночами всею хатою сидять і роблять ложки для Жидів по 10 кр. від копи. Матерія жидівська, се так, але за роботу такий бідолаха ледви стільки дістає, що з тяжкою бідомою може видихати. Пробували Жиди й до мене підійти, але не вдало ся: у мене свій ґрунт і своя матерія, тай не такий я, щоб мене зловити. Давали навіть гроші в позичку і до спілки напірали ся. „Давайте, кажуть, до спілки фабрику деревляних виробів заложимо“. І тим мене не підїхали. „Дайте ви мені спокій — сказав я їм, — шукайте собі своїх жидівських спільників, а я собі буду по старому свою роботу робити“. Від того часу почали рити підімною. Підїудили податкового комісаря, аби наложив на мене зарібковий податок. Але комісарь був чесний чоловік, Жидам на слово не повірив, зїхав до мене, оглянув мої струменти, мій лісок, мій

склад сухого дерева, переслухав людей, а переконавши ся, що займаю ся роботою тільки в хвилях вільних від господарства і на малий розмір, дав мені спокій, а Жидів відправив ні з чим.

— Певно то поперед усього в тім сила, щоб охоронити наш домашній промисл від таких непрошених опікунів — подумав я собі, вичитавши про щирю для нас охоту пана маршалка. — Го, го, — говорю врадуваний до всіх знайомих, — а видите, прецінь то раз і з нашого Підгір'я на всю Галичину сьвітло плине! Адже-ж пан маршалок із нашого близького сусідства, зі Старого Міста!¹⁾ Сьміло можу сказати, що мої й мого батька ложки вигодували його на чоловіка. Старомійські всі тільки від нас із давен давна ложки купують. А вже певнісінько, що в наших нецках його дитиною купали і нашим кропилом кропили! Ну, то й не диво, що нас пригадав собі тепер, коли таким паном зробив ся. Чекайте лишень, яку то він для нас поміч придумає!

А людонькове слухають тої мови, тай собі-ж радіють.

— Ну, що ж, дай Боже, дай Боже, щоб то й з нашого простого стану вийшов для цілого краю пожиток!

Один тільки невірний Хома знайшов ся в селі — так навіть і звав ся Хома Губатий.

¹⁾ Мова тут про бувшого краевого маршалка Миколу Зиблікевича.

— Е, каже, куме Яцю, не маєте ви й доси чого нарікати на свою долю, а на панську поміч не спускайте ся! Я там панів не суджу, але то вам кажу як старий: ніколи якось панська ласка хлопови на здоровле не виходить. Не дармо то старі люди й приповідку зложили: не міряй свого носа з панами, бо як твій буде довший, то тобі вріжуть, а як буде коротший, то тобі-ж натягнуть. Панська ласка бистрим конем їздить.

— Я вам тому, куме Хомо, не перечу — сказав я, — і на жадну панську ласку не спускаю ся, але думаю, що як буде людям ліпше, то й мені буде ліпше, і що прецінь пан маршалок слів на вітер не кидає.

Так то ми собі балакаємо сюди-не-туди, аж ось приходить новий нумер газетини тої, що то її з кумом дяком до спілки пренумеруємо. Пише там щось довго і широко про якісь „корпорації примусові“. Що за чорт? Читаю я, читаю, зразу нічогоїсьнько не розумію, а далі наводжу, що то про цехи мова. Давні цехи мають бути відновлені, з самого Відня наказ прийшов. Е, думаю собі, се не про нас писано. Цехи то для міст, для ремесників, а у нас по селах як сьвіт сьвітом цехів ніяких не бувало тай не буде.

Було то якось у пущіні, зимою, а от так коло середоїстія забираю ся я з сином до ложок. Робимо день, робимо другий, третій, на-

роду збирає ся чим раз більше, балакаємо. Аж тут шандар надходить.

— Добрий день!

— Добрий день!

— Дай Боже щастя!

— Дай пане Боже! Дякувати за слово добре.

Сів він на лаві край вікна, дивить ся на нашу роботу, а далі каже:

— А що се у вас, господарю, стілько людий?

— Та так, за ложками поприходили.

— То ви ложки робите?

— А вже ж роблю, от так часами, як хто замовить.

Узяв він одну готову ложку, оглянув. — Гарна робота — каже. — А де то ви вчили ся того ремесла?

— Ніде. То в нас у роді, з батька на сина переходить.

— А, так! А маєте ви свідощтво здатности?

Я видивив ся на нього, як, не при вас кажучи, теля на нові ворота.

— І чого-ж ви так на мене витріщили ся? — каже шандар усміхаючись. — Чи не розумієте мене, чи що?

— Тай справді не розумію — відмовив я.

— Як то, хіба-ж не знаєте, що вийшло таке право, щоби ніхто не сьмів займатися ніяким ремеслом, хто від свого цеху не має сьвідоцтва здатности?

Я остовпів на таку бесіду.

— Ремеслом?... — пробовкнув я. — А хібаж се ремесло?

— А щож таке?

— Се... се прецінь домашній промисл.

— Ха, ха, ха! — розсьміявся шандар.

— Добрий то мені домашній промисл, коли ви товар на продаж робите. Як би ви тільки для свого дому робили, то се був би домашній промисл, а так воно ремесло.

— Але як же я маю з цеху сьвідоцтво брати, коли я до цеху не належу?

— То нічого не значить. Коли узнають, що ви здатні, то вам сьвідоцтво дадуть. А поки такого сьвідоцтва не маєте, то й робити для інших не маєте права.

З тим шандар і пішов, лишаючи нас мов окропом облитих.

Що тут на сьвіточку робити? Запрягаю я коні, їду до міста, а сина лишаю при роботі: не можна-ж стільки чужих людей ні з чим відправляти. Беру з собою на всілякий кінець кілька срібних, і вїю! Аж по дорозі приходить мені на думку: ба, до якого то цеху міг би я належати? Який майстер може видати мені сьвідоцтво здатности, коли в місті ні один ре-

месник виробом ложок і кропил не займає ся? Га, що робити, міркую собі, треба буде йти до всіх, хто тільки займає ся виробами з дерева, може таки котрий дасть мені те прокляте сьвідоцтво.

Приїхав я до міста, йду поперед усього до знайомого стельмаха. Розповідаю йому всю річ: так і так, де тут шукати поради? Той зразу розсьміяв ся, а далі, коли я йому ви-яснив, що в наших селах шандарі не жартують, задумав ся.

— Щож, пане Яремишин, — каже, — коли так, то треба щось міркувати. Знаєте, у нас є лиш два цехи, що займають ся деревляними роботами: стельмахи й столярі. Маємо тут одного теслю, то той пристав до столярів, і одного бодняра — той у стельмаськім цеху сидить. А куди би вас припутати, сего я зовсім не знаю. Ходімо — я піду з вами — насамперед до нашого цехмістра, поговоримо з ним, а як з ним нічого не буде можна зробити, то підемо до столярського.

— О, Біг-заплать вам, пане майстер, за вашу прислугу! — сказав я.

Пішли ми. Стельмаський цехмістер наморщив чоло, зарушав вусами, коли я розповідав йому свою справу.

— Виріб ложок до нас не належить, — відказав коротко.

— А до кого-ж належить? — питаю його.

— Або я знаю? Се вже ваша річ, не моя.

Вийшли ми, йдемо до столярського цехмістра. Сей політурував якийсь стіл і весь був замазаний терпентиною. Просив нас сісти на якихось дошках, сам сперся на столі і покликав хлопця, щоб йому сухими руками напхав до носа табаки, чихнув разів зо три, і вислухавши моєї просьби крикнув:

— Там до біса! А якже я вам дам свідство здатности, що ви вмієте ложки робити, коли я сам на тій роботі не розумію ся? Адить, у мене самого ложки куповані.

— А кудиж би то подати ся за таким свідством?

— Не знаю, любі мої. Найліпше підіть до староства, там вам уже вияснять.

Думаю собі: щож, коли до староства, то до староства. І справді, є в тім радія. У нас у всякому ділі найліпше до староства вдати ся. Чи то податок, чи заразлива хвороба, чи церковна справа, чи пожежа, чи школа, чи дорога або міст, чи скарга на війта — з усім іди до староства як у дим.

Іду, попрощавши ся з моїм знайомим стельмахом, але ледви що я на ринок, до ратуша простую (староство в ратуші), аж тут мій цехмістер стельмаський сіп мене за полу.

— Слухайте, пане господарю, — говорять — а ви при своїй роботі вживаєте токарні?

— Ні, не вживаю.

— А яких же струментів уживаєте?

— Та яких би? Крім сокири й пилки хіба теслиці, різця і вісного ножа.

— Ну, так же й кажіть! — скрикнув він радісно. — В такім разі вас очевидно треба приписати до боднарів. А що у нас окремого цеху боднарського нема, а одинокий тутешній боднар належить до нашого цеху, то й вам прийде ся до нас приступити.

— А Бог би з вас говорив, пане цехмістру! — скрикнув я з дуру врадувавшись. — Значить, буду міг у вас дістати тоту нещасну карту?

— Ну, то ще побачимо. Порядок вимагає, аби цехові карти не видавати нікому, хто у цехового майстра не витермінував і не визволив ся.

— Але-ж бійте ся Бога, — скрикнув я, — пане цехмістру! Чей же не скажете мені йти тепер до терміну до стельмаха або до боднаря вчити ся ложки робити, коли й так ніякий стельмах анї боднар їх робити не вмів?

— Ну, ну, — сказав цехмістер усміхаючись, — того я вам не кажу, але цехові приписи мусите сповнити.

— Якїж то приписи?

— Майстерштік зробити, се перша річ.

— Майстерштік? Який же я вам майстерштік зроблю?

— А що? Кожному цеховому по пів тузина ложок, а мені зо два тузини, от вам і майстерштік буде.

— Ну, се би ще можна.

— Але се нічого. Треба дати вписового пять ринських, на сьвітло цехове других пять, ну, а за те, що вам без термінованя карту видамо, мусите зложити таксу 40 ринських, і на послідок, розуміє ся, трактамент для цехових братий. В такім разі видамо вам карту, з нею підете до уряду податкового, дістанете аркушик зарібковий, з аркушиком зголосите ся до мене, впишу вас до реєстру цехових майстрів...

І викладав се так спокійно й розсудливо, немов би вже порядкував на столі трактамент для цехових братий. Злість мене взяла, не дослухав я його роздебендюваня.

— Бувайте здорові, пане цехмістру! — крикнув я.

— Ну, що-ж се, куди ви?

— До дому.

— Ну, а карта цехова?

— Спасибі, вже не потребую.

— А то чому?

— Бо від нині закидаю увесь свій промисл. Знаєте, пане цехмістру, всего того, що ви мені тут вилічили платити, я й за десять літ не зароблю, не рахуючи вже своєї матерії. Сховайте собі свою карту і свій гонор цехо-

вий! Обійде ся циганське весіле без марципанів.

І я пішов, натиснувши шапку на вуха, щоб не чути, як кликав за мною пан цех-містер.

Приїхавши до дому, я як стій повід-правляв чужих людей, кажучи їм, що вже більше ложок не буду робити, а струменти всі запакував до скриньки, під замок і до комори, нехай лежать аж до ліпшого часу.

За кілька день знов шандар рип до хати.

— А що, маєте карту здатности?

Я рукою махнув.

— Бог з нею — кажу, — на що вона мені тепер! Від тепер я не думаю й доторкнути ся до ложки, хиба при їді.

— Ну! пам'ятайте собі! Бо як вас зловимо на продаваню, то прилади всі заберемо, і ще 50 ринських кари заплатите!

— Чи так? Ну, сю пересторогу справді варто собі затишити.

Так то я розстав ся зі своїм промислом. Почув ся чоловік нараз як без рук. Ходжу, нуджу ся, а далі з нуди думаю собі: „Чекай же ти! Напишу хоть лист до самого пана маршалка!“ І написав. Усе йому виложив. Як нашої роботи ложками його ексцеленція в дитинстві годував ся, як тепер ми від нього ждали опіки й підмоги, і як нас раптом отся цехова устава підрізала — все по порядку. Виписав я

йому також, кілька то в наших сторонах ковалів, шевців, ткачів, теслів та інших ремесників через ті цехи хліб потратило, а на остатку, як то ціла та історія з цехами тільки Жидам на добре вийшла, бо Жид таких збанкретованих ремісників бере до себе ніби на службу, вироблює для себе аркушик зарібковий, і каже бідолахам робити на себе. Жид збогачуєсь, а вони ледви дишуть...

Виписав я се все і післав до Львова до рук самого пана маршалка. Отже підіть ви — як післав, так і до нинішнього дня ніякієїньої відповіді нема. Ну, та воно й видима річ: де би там такий великий пан хотів відповідати на базіранину простого хлопа! Тільки те мене дивує: по що в таких разі гомоніти так голосно про піднесенє домашнього промислу?...

Львів, у січні 1887.

ДОЕРИЙ ЗАРОБОК.

7

ДОВБАНЮК.

Присвячую Степанови Ковальову.

Та його властиво так тільки прозвали Довбанюком, за те, що все ходив у тих шляхотських, незбираних, як то кажуть, вибачте, „довбаних“ штанах. А звав ся він властиво Городиський. Шляхціц був, — правда, що з тих ходячкових, але фуми шляхетської стілько, що хоч і графови не стид би. Іде тото бувало вулицею, обшарпане, в полотнянці два роки не праній, заталапаній по колїна, — хто би його не знав, то би йому кусник хліба дав як дідови, а зустріне ся з хлопом, то надує ся як той индик, ніс до гори, ніби зорі лічить, тай просто насупротив, не вважає ні-на-що. І найно би поважив ся чоловік не обминути його або підтокою за полотнянку зачепити, то так зганьбить, що й о сьвітї не стямиш ся!

— А ти мудю! А ти хлопе! А ти опришку! Чи не бачиш, що я йду, не можеш уступити ся?

Свої люди вже знали тоту його фудулію, то тільки всміхне ся бувало чоловік тай скаже :

— Ну, ну, пане Городиський (як би не сказав „пане“, то крий Мати Божя, образить ся на смерть!), вибачайте за сей раз, я нехотючи !

І Городиський гордо кивне головою на знак, що перемінив гнів на милість, і почалапкає собі дальше вулицею. А коли се лучило ся з незнайомим, чужосільним чоловіком, то такий нераз стане, слухав-слухав Довбанюкової ганьби, а тут видить, що чоловік зовсім ледащо, тай почне клити собі з нього.

— Ба, а чомуж то пан у каритї четвернею не їдуть, а тільки пішки по болотї чвалають?

— Чекай но ти, чекай, — скрикне на те Довбанюк, — прийде ще такий час, що ми, шляхта, будемо вами, хамами їздити !

— А бодай то Бог о тім не довідав ся! — сьміє ся чоловік, а Довбанюк іще дужше лютує.

— Орати будемо вами, так! А вашими бабами волочити, щоб ти знав! Ти гадавщ, що я жартую? Чекай тільки, за два роки Польща буде, побачиш!

Почувши таку бесїду чоловік швидко перестав сьміяти ся, з якимось острахом позирне на Довбанюка, далі сплюне що сили, тай мовчки

рушає даліше в свою путь. А Довбанюк також сплюне тай воркоче собі під носом:

— От хами! Як собі розібрали. Забули вже дісціпліну, зовсім забули! Але чекайте лишень, прийде ще на вас криска, пізнаєте ви, що що шляхтич, то не хлоп. Най но тільки нам Польща верне ся!

Дуже часто він, бідолаха, тоту небіжечку Польшу згадував. Тай Бог його знає, як йому здавало ся: чи тоді грушки на вербах рости будуть, чи колачова туча спаде, чи що? Те тільки видавалось йому певним, що тоді й найгіршому шляхтичеві що день буде пущанє. А тут у нього бідолахи що день велика пятниця. Робити, бачите, не хоче ся так тяжко як хлопови, своїх достатків хиба стільки, що на хребті, ну, а їсти треба. От так де саду пильнувати, в пасіці роїв доглянути (хоч бжіл дуже бояв ся і на пасічництві не розумів ся), підчас толоки кєло женців постояти або зимою скипок наколоти та збіже на млинку провіяти — стільки його й роботи було. А не кличе бувало й до такої ніхто, то він літом у ліс на губи плентаєсь, набере голубінок, гіркань, сироїжок, накладе дебудь огник тай пече-пече й їсть. А зимою, то так таки голірuch із хати до хати волочить ся, посидить, посопе, побалакає, коли що дадуть, то перекусить, а як ні, то далі плентаєсь.

Було в нашім селі кілька богатих шляхтичів, ще й тески Довбанюкові, все Городиські, хоч і не свояки. То ті вже зглядь мали на нього. Літом до роботи запрошують, а й зимою не забувають. Не знаю, чи там змова між ними була, чи що, досить, що коли Довбанюк у них не сидів і не стравував ся, давали йому „літурально“*) що тижня по гарцови ячмінної муки. Ми діти бувало сьміху маємо!... Скоро тільки субота вечір, мій Довбанюк нічого нікому не кажучи, бере мішочок за ремінь, тай у село. А ми також нічого не кажучи, тай за ним.

— А ви куди, колодачки? (Всі діти у нього звали ся „колодачки“.)

— Та так собі! Біжимо послухати, відки пси гавкають.

— Дам я вам псів!

І він грозив нам пальцем. Дуже, бачите, не любив, коли хто за ним заглядав, що він робить, або куди ходить. А нам тільки того треба. Нам хоч би й у кінець села пробігати ся, аби тільки Довбанюка подразнити. І як то вже він ізвивав ся, через плоти скакав, у кукурузи та в колопні ховав ся, коби тільки змилити нас, аби ми не знали, в котру хату він заходить. Та куди тобі сховати ся перед

*) Регулярно.

чотирма парами всевидючих дитячих очий!
Куди він, туди й ми за ним, а все кричимо:
— Пане Городиський, геп-геп! Пане Го-
родиський, геп-геп!

— Ну, ну, — воркоче він із колопень, —
гешну я тебе одного з другим, лиш ти не йди
мені з очий!

А коли вже дістане свій тарчик муки,
з хати виходить, тай просто на вулицю. Тоді
вже анї гадки по за плоти скакати. Самою се-
рединою дороги суне, і борони Господи до
нього підступити! Тай просто до нашої хати.
З моїм татом він якийсь давній знайомий був,
ну, тай пасіка у нас, сад; досить, що він усе
любив пересиджувати у нас, коли де инде діла
не мав. „Тут моє припиновище, каже бувало,
поки не проженете“. І скринька його зо шма-
там у нас у коморі стояла. Навіть горнець свій
і залізну ложку в тій самій скриньці мав. Так
то він у тім горшку що дня собі у нас лемішку
варив із тої муки. Зварить бувало, водою роз-
пустить тай сербає. Мама не втерплять, кап-
нуть йому молока до тої бевки, а він відверне
ся, ніби не бачить, аби не потребував дяку-
вати. Не любив бачите, виду показувати, що
хтось йому ласку робить, а вже попросити в ко-
го чого — радше з голоду згине! „Що то“,
кажуть бувало мама, „шляхетська манерія“!
Тай байдуже собі, привикли до старого Дов-
банюка.

Так отже послухайте, яка то старої голови на старість дурниця вчепила ся! Неділя була, десь так перед Петром, саме того року, як то тота польська рухавка в Варшаві счинила ся. Газет у нас тоді ніяких не було, а так тільки глухі вісти поміж народом ходили, що „Поляки прийдуть, хлопів різати будуть“, або що найменше „панщину завернуть“. Хлопи дуже похнюпились, а шляхтичі мов на дріжджах росли. А село наше, бачите, мішане: більша половина хлопів, а менша шляхти. А що вже наш Довбанюк, так сей не раз і кризь сон кричав: „Чекайте но ви, хама, скоро Польща буде! Ми вам!“

Від самої весни ходив як загорілий. До роботи ніякої хоч його різ то не піде, а хоч би й пішов, то що з нього за робота! Нехай там собі рої летять, куди їх Бог провадить, нехай костогризи та сорокопуди черешні об'їдають, нехай каня всі гусята побє — він ані не бачить ані не чує нічого! Адже швидко Польща буде! То й не дивниця, що поки що до чого, а наш Довбанюк таки порядно з голоду млів. На його лихо й губи того року не зародили і риба не ловила ся. Як би не той гарчик ячмінної муки, що йому що суботи тески давали, то був би Довбанюк таки не дочекавши Польщі з голоду загиб. Мама прогодувати його не могли, бо у них і своїх дітей було досить, а передновок випав тяжкий. Але Довбанюк

байдуже собі! чим тіснійше коло нього, тим дужше він за свою Польщею вбивався.

Сидимо ми отак на приспі з полудня: тато, ще кілька сусідів і ми діти, а Довбанюк на сінешнім порозі лемішку їсть, таки з горшка, нерозпущену. Пожурилися наші газди передновинком, а далі на повстанє зійшли, розповідають, що хто на ярмарці чув або від чужосільних.

— Кажуть, що щось Маскаль замагав, — бовкнув один.

— Хто то каже? Хто сьміє казати? — аж скрикнув Довбанюк зірвавши ся з порога і кинувши до горшка свою залізною ложкою.

— Ой, пане Городиський, круто з вашою Польщею! Там, повідають, Маскаль повстанців як риби в саку ловить, а котрих зловить, то з тими таке робить, що був-був когут, а потому зістав каплуном!

— Дурні повідають, а ще більші дурні слухають!

— Ну, та ми власне по тихо собі шептали, щоб ви не потребували слухати.

Загальний регіт. Довбанюк аж почервонів зо злости, але не сказав нічого, тільки сів назад на поріг і взяв ся знов до свого горшка з лемішкою.

— От дармо-сте пана розгнівали, — передразнює один газда. — Хто знає, може он

завтра Польща буде! То то будете в ярмі ходити, що аж гей!

— Га, як у ярмі, то в ярмі, — відмовляє другий. — Але я гадаю, що пан Городиський не будуть такі, покажуть свою велику ласку для нас дурних хлопів.

А Городиський нічого, тільки сопе та ячмінну лемішку уплітає. Коли в тім собаки загавкали, а з сусідного закаулка залунав немов цациний бек, тонкий голосок:

— Горшки друтоваць, мамб-о-о!

— Агій, сказив ся та в неділю горшки дротує! — загомоніли газди.

— Прэцпрашам, я сем завтра по́дротую, а нині тільки шукам, де сем прено́чую! — відізвав ся з за плота такий самий цациний голос дротаря.

— Чи бач, який хитрий! Ну, ходи сюда, ходи! — сказали тато і вказали дротареви перелаз.

Дротарів у нас у ту пору дуже радо приймали, бо дротарь усе одно, що газета, про всяку всячину розкаже. Бувало повна хата людей найде як на комашню*), а він собі на лаві засяде, та „сем“ та „лем“ — і плете, що йому слина на язик наверне, а люди аж роти порознімають та тільки ахають. Та й волочило ся тих дротарів багато, що кілька день усе

*) Комашня — гостина за померлі душі.

якийсь новий. Чутка йшла навіть, що їх навмисне підсилено. Одні казали, що їх пани підсиляють, аби хлопів бунтували, а другі казали, що уряд підсилав, аби пантрували, чи хлопи справді не бунтують ся.

Так і сей дротарь. Переліз на подвірє, привитав ся з газдами тай сїв на приспі. Спочивав. Газди його розпитують то про се, то про те, а він нічого. Слово-дві скаже, тай далі сопє. За невеличку хвилю вже відкись по селу чутка пробігла, що дротарь об'явив ся. Ого, зараз пів подвіря людей насходило ся, новин послухати. Тоді мій дротарь як не розбалакаєсь! Зразу затинав і „сем“ і „лем“, плів щось таке, що мара знає що, а далі почав чисто по польськи, тай уже не про що, як тільки про повстанє. Почав розповідати, як то повстанці бють Москаля, як Француз і Англік ось-ось уже Полякам на поміч виступлять, як і наш цісарь нічого против того не має, щоб Москалеви „курти скроїти“, як то де инде й хлопи до повстаня йдуть, а пани хлопам не лиш панщину, але й усі ліси й пасовища дарують.

— *Pójdźcie, ludzie, pójdźcie!* — говорив він. — *Ojczyzna woła! Słuchajcie piosneczki!*

Тай затагнув своїм цапиним голоском:

Stój, wrogu, stój, ...

Bo nie ustał bój!

Співаючи він підскакував, крутив ся на одній нозі, помахував у одній руці звоєм дроту,

а в другій тим шилом, що горшки править. Люди слухали, дивили ся як на комедію, деякі сьміяли ся, жінки хрестили ся. А коли дротарь закінчив свою пісню страшними словами:

Powiesimy was po parze,
Czynownicy, dygnitarze! —

то всі вибухнули голосним реготом, так кумедно вертів ся та перекривлював ся дротарь.

— Pójdźcie, ludzie, pójdźcie! — проговорював він далше. — Pokażcie, że wy wierne polskie dzieci!

— Та брешеш, козячий сину! — сказав на те з добродушним притиском один ґазда, — бо ми анї не діти, анї не польські!

— Дротарю, я йду з тобою! — залунав нараз різкий, могучий голос. Усі озирнули ся й ахнули. На порозі сінешних дверей стояв Довбанюк з горшком недоїденої лемішки в одній, а зелісною ложкою в другій руці, і не зводячи очий із дротаря, грозив, бачилось, цілому сьвітови.

— Я йду з тобою, чувш, дротарю! — повторив він іще раз, — А їх не клич, се хлопство нічого не розумів.

— Довбанюку! — скрикнув йому мій тато, забувши навіть утитувувати його паном. — Чи ти стїк ся, чи тобі що такого?

— Мовчи, хаме! — гримнув Довбанюк, кинувши на тата таким неописано згїрним

поглядом, якого я з роду не бачив і бачити не буду. І не кажучи більше нічого, він обернувся, пішов до комори, відмок свою скриньку, вложив до неї горнець до половини повний лемішки, положив таки необтерту ложку, замък скриньку, оховав ключ у сїнех під ступу, і взявши в руку палицю, вийшов на подвірє.

— Гурра! — повитали його люди гримким окликом.

— От козак, раз козак!

— Оперезав ся, зовсім зібрав ся.

— Хоч до повстаня, хоч у просо воробців пуджати!

Мов град сипали ся насмїхи на Довбнюкову голову. А він нічого собі. Взяв дротаря за-під-руку, навіть не поклонив ся нікому, тай пішли.

— Гей, музики військової! З парадом провести пана капітана! — крикнув хтось, і за хвилию де не взялась юрба хлопців з цебриками, нецками, скіпцями; другі по при них з патиками, тай луп-цуп, трах-тарах, тарабаннять що сили! Я й сам, тямлю як нинї, лупив по цебрику, що трохи дно не вибив. Крик, ївалт, гармідер! А за бандою друга купа їде — парубки, їазди, та ревуть-ревуть:

Пристань Юрку до вербунку,

Будеш їсти з маслом курку!

Будеш їсти, будеш пити,

Довбеньками воші бити.

Ну вже, одно слово, зі славною парадною проводили ми Довбанюка аж за село. А він нічого, пішов, навіть не подякував.

Минули жнива — за Довбанюком і слухи загули. Мов у воду канув. Уже люди й сьміяти ся перестали. Аж ось на першій Матки знов якось так випало, що у нас на присці народу зібрало ся чимало. Сидять, балакають. Коли нараз глядимо: лізе щось улицею, обдерте, згорблене, скулене, ледво ноги за собою тягне. Тай ноги лепські; подрапані, покрововлені по самі коліна, бо як раз тільки до колін останки штанів досягали. Лізе просто на наше подвір'я, наближає ся, знімає з голови щось ніби лопуше ликом повязане.. Господи, та се-ж він сам, се Довбанюк!

— Юрку! Пане Городиський! Чи то ви? — скрикнуло разом до нього кільканацять голосів. Але в жаднім голосі й тіни насьмішки не було.

— Я! — відповів коротко Довбанюк, і, здавало ся, з крайнім напруженем усіх сил випростував ся і гордо пройшов крізь товпу згуртованих біля нього людей. Усі до нього з запитаними: а що? а як? а де? а куди? а коли? — а він ані слова. До сінни, та під ступу, та до комори, та до своєї скриньки. Відмок і першим ділом хап за горнець з лемішкою та за залізну ложку. Горнець був повний і ложка була повна, але пліснятини. Йому байдуже!

Немов нічого й не бувало, сів на той самий сїнешний поріг, здрапав плісень, та як почне їсти, як почне!... Люди обступили його довкола і постовпили.

— Бідний чоловік! Два місяці нічого не їв!

На силу мама вирвали йому з рук запліснїлу лемішку та дали теплого борщу, пирога, молока. На силу попоїв і прийшов до себе. На силу розговорив ся.

— Та деж ви були?

— А дідько знає! Десь на границі.

— Та щож ви робили?

— А дідько знає! Якїсь дуби тягав. Було нас дванацять, таких самих старих дурнів, як я. Завели нас до якогось пана тай там казали ждати на розкази. Ждали ми, ждали, розумів ся, в лісі. Далі пану навкучило ся, тай каже нам: „От, не маєте тут що робити, тягайте оті дуби з того боку границі на сей бік“. А то вам через ліси та ветри такі, що крий Боже! Се, каже, потрібно буде для войованя, колы сюди війна прийде. Тягати каже швидко, а їсти дає щораз то скупійше. Тягали ми, тягали, — адіть, як обтягали ся! а далі взяли тай утекли.

— Та кудиж ви ходили такі довгі часи?

— А дідько знає! Найбільше лісами.

— І ніхто вам нічого не казав?

— Ні, ніхто. Я гадав, що хоть арештують та цюпасом до села відішлють — отже не хо-

ДОВРИЙ ЗАРОБОК.

8

тіли. Прийшло ся самому, голому й голодному, паляндрувати. Господи, що я назнав ся, що я назнав ся!...

— Ну, а в повстаню ви були?

— А дідько знає! Здасть ся, не був.

— Ну, а Польща буде? — вирвалось у когось знехотя з уст.

Довбанюк тільки голову понурив. Мовчав, мовчав, а далі зірвав ся, тупнув покаліченою ногою до землі, махнув зелісною ложкою по повітрю в якімось неозначенім напрямі, та на ціле горло як не крикне:

— А нехай їм там усім тристенний дідько матірь мучить!

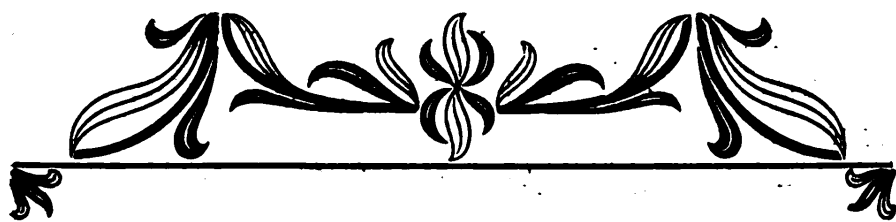
Львів у лютім 1886 р.

УКУЗНІ.

Із моїх споминів.

На дні моїх споминів, десть там у найглибшій глибині горить огонь. Невеличке огнище неблизкучого, але міцного огню осьвічує перші контури, що виринають із темряви дитячої душі. Се огонь у кузні мого батька.

І доси бачу ту залізну лопатку, якою батько набирає вугля з дощаної скрині — те вугля він сам випалював за хатами в ямі, що й доси називає ся вугляркою, хоча тепер уже й сліду її нема — кидає його в паленище на жмінку розжареного вугля принесеного в черепку з хати, а потім своїм звичайним поквашеним способом обзиває ся до слуги :

— Ти, ти, ти, Андрусь, ану димай, а поволи, поволи, поки розгорить ся.

Андрусь, той сам, що з хати приніс мене на коркошах і посадив на вуглянній скрині близько огнища, тепер хапає за жердку від міха і починає дуги. У міха зразу якийсь ко-

роткий дух, він іще не набрав ся повітря, не вложив ся до праці; він розфукує вугле, а вогню не скріплює.

— Помалу, Андрусю! Ти, ти, ти, хло, помалу!

— Ще дика баба фукає! — говорить жартуючи Андрусь, і що сили налягає на жердку, щоб набрати в міх як мога більше повітря.

Його згадка про дику бабу проймає мене дрожю.

— Де тота дика баба? — питаю я, Андрусь сьміє ся.

— В місі. Хиба не чуєш, як фукає. Я прислухую ся — справді фукає.

— Чекай, як я її добре надушу, — говорить Андрусь, — то вона буде стогнати.

— Я не хочу! Не дуси! — скрикую я.

Мені збирає ся на плач. Я не розумію Андруського жарту. Моя уява залюднена марами, упирами, страчуками, про які я що вечера слухаю оповідання наших двох служниць, великої Остини й малої Остини, при куделі. Вони згадували нераз і про дику бабу, що сидить у Ділу та курить відтам димами; Андрусь перший помістив її в ковальськiм місі, і від тоді той міх наповняє мене жахом.

— Но-но-но, ти, хло! Не говори дитині дурниць. Не слухай, Івасю, не слухай, у місі нема ніякої дикої баби.

— А щож там так сопе?

— То вітер, синку. Видиш, міх набирає ся вітру, а як його здусити, то дув. Ади, й я так дую !

І батько пару разів дмухає в огонь.

Я успокоюю ся. Огонь розгарає ся. Зразу він немов боязко виховзує ся з поміж вугля синявими язичками. Та дика баба починає дуги дужше; синяві язички в коріню червоніють і вискакують прожогом із глибини вугляної купи. Звільна чорне вугле й собіж набирає червоної краски, полум'я сичить і простує ся, робить ся немов вязка блискучих ножів або стріл. Але дика баба вже надула свій шкіряний живіт майже аж до стелі. Андрусь напирє обома руками, грудьми й животом, щоб здушувати жердку в низ. Огняні ножі в низу роблять ся білими; вугля з червоного робить ся золотим, немов прозїрчастим, немов топить ся. Я не можу відірвати очий від того маленького огнища, що не чванить ся сьвітлом і ледво розганяє сутінок невеличкої, деревляної кузнї, та за те плює здоровими іскрами аж під коритовидний, глиною виліплений та саджею навислий стріп, і криє в собі велике тепло, велику робучу енергію.

А батько стоїть при ковалї, взяв свій невеличкий, „спряточний“ молоток у руку і кільканацять разів ударив по ковалї, швидко раз за разом, мов вербель на барабанї. Пішов го-

лос по всьому присїлку — знак, що в кузн починає ся робота.

Тепер він витягає з під міха різні скриньки з усяким зелїзем. Тут повнзублювані сокири, які треба насталити; ось одна виглядає мов очайдуша з розчерепленою головою — у неї розбитий обух, її прийдесть ся зовсім „пересипати“, як каже батько своїм образним язиком. А онде коло дверей чересло — треба нанадити. Під кузнею в невеличкім піддашку обік точила стоїть пара возових колїс, які принесено до кованя, — тамже лежать і нові зелїзні рафи на обручі.

Батько був славний коваль на всі околичні села, особливо його сокири мали велику славу. Ще трицять лїт по його смерті один чоловік на другім селї, старий уже, розговоривши ся зо мною та згадавши про батька мовив:

— Ні, нема вже такого коваля. У мене ще й доси його роботи сокира є. То душа не сокира.

Коли батьків вербель, виграний молотом по ковалї, залунав по слободї, починали звичайно сходити ся сусїди. Робота в кузнї йшла по найбільше в зимі — літом були лише два короткі сезони: плуговий та серповий — по за те батько відмикав кузню в літї хиба тоді, коли хтось нагодив ся з якоюсь більшою та пильною роботою.

А в зимі господарської роботи мало. Де-де в stodolі лопотять ціпи, в сїнях хрупотять пили або фуркочуть коливороти крутячи мотузє. Робота не квапна. А в кузнї весело. Хто приходив з більшою роботою — чи то воза кувати, чи то сокиру зробити, то не забував узяти за пазуху фляшку горівки. Йшло ся до коваля як у гостї, як до сусїди, а не як до ремісника, щоб зробив те що треба, тай бувай здоров, я тебе не знаю, ти мене не знаєш. Батько такси нїякої за роботу не мав, „що людьом, то й менї“, а нема готових, то й підожде. Але любив, щоб у кузнї було весело, гамірно. При більшій компанії, при веселих розмовах та чарці горїлки йому робило ся найліпше. Тай нераз і потрібно більше помічників. Ось хоч би обручі натягати на колеса: три, чотири хлопи хапають за здорові дрючки з зелїзними гаками; два иньші та батько третій довгими кліщами несуть розпечений обруч, кладуть його на обода, а ті з дрючками хапають гаками за рафу, опирають кінець дрючка о обід і починають що сили тиснути в низ. Батько хапає великий молот і побиває рафу де треба. Дерево обода за дотиком горячого зелїза де-де пускає полумя, та воно швидко гасне.

— Ну, ну! Ти-ти-ти! — чути батькове приговорюванє, перемішуванє ударами молота то о рафу, то об обід, та кланцанєм гаків, що

тягнуть обруч у різні боки. Потім три, чотири чоловіки хапають такі самі великі молоти і починають в такт молотільників набивати затягнений обруч на обід. Луп-цуп-цуп! Луп-цуп-цуп! — лунає на всю слободу, поки обруч не стане зовсім на своїм місці. Старші господарі очима знавців оглядають колесо, придивляються, чи добре стягнув обруч дзвони, чи вийшла на своє місце кожда спиця, чи міцно стоїть маточина; сей та той підійме здоровецькою рукою колесо в гору, пустить його легко до землі і прислухається до його стуку.

— Колесо як дзвін, — повторяє один за одним. Найвисша похвала ковалеві.

А в кузні дика баба стогне та стогне, огонь у паленищу вже весь білий, а в глибині його щось жевріє, ясніє як золото і пускає подовгасті, розгалужені іскри, так звані зиндри. Се „варить ся“ будуща сокира. Батько кинув уognище добрі дві пригорщі гонталів, тих старомодних, ручної роботи гонталів із кованого заліза, приложив їх вуглем і поставив ще одного чоловіка крім Андруся димати. В батьковій кузні така вже встанова: хто прийде — сиди, говори, дійде до почастунку — і його не минуть, але як треба щось допомогти, то батько без церемонії обертається до нього: „Ти-ти-ти, хло!“ (коли се хтось молодший), або „Кумé-кумé! Ану-но, за молот!“ Або до міха! Або до чого там треба було. І моя дрі-

бна особа бувала предметом його дбайливості в таких разях. Коли треба було брати на ковало якесь більше, сильно розпалене залізо, з якого скакали сильні іскри або сарахкотіли біло-зеленковаті зиндри, батько все просив когось із присутніх ;

— А заступіть но там дитину !

Я дуже бояв ся тих іскор, та про те страх любив дивити ся, як вони мов рій огнистих чмелів вилітали з під батькового молота і прискали на всі боки. Особливо в таких разях, коли треба було зварювати два окремі кусні заліза в одно. І так коли батько з розтоплених у паленищу гонталів збив одну грудку, сю грудку по кількоразовім випаленю викував на подовжну, плескату штабку, довгу на півтора пяди а широку на три пальці, потім на круглім розі ковала загнув а кінці склепав до купи, наставала найважнійша пора в виробі сокири : зробити добрий, міцний обух і зварити, викувати та насталити лезо. Зігнена груба штаба йшла на ново в огонь, а коли була розігріта до білого, в неформенну діру треба було вбити обушницю — залізний прилад, на якому мав формувати ся отвір у обусі сокири. На тій обушниці батько виковував обух дуже старанно ; його обухи ніколи не тріскали й не розвалювались, а се у господарської сокири, що часто служить і за довбню, дуже велика чеснота. Разом з обушницею йшла сокира знов

у огонь, але в якім виді! Місце, де оба кінц штаби сходили ся разом і де мало повстати лезо, було геть обліплене рідко розведеною глиною — се мало причиняти ся до звареня заліза. Покладену в огонь сокиру батько старанно, як дитину, прикривав горючим, а потім іще сьвіжим углем, а те вугле скроплював іще водою, в якій також була рідко розведена глина — се на те, щоб давало ліпший „гиц“. І дика баба починала стогнати що сили. Доти, доки з огнища зі звичайними вуглевими искрами не починали виривати ся ярко-білі зиндри. Ні, ще не доти! Аж коли ті зиндри починали густими роями „сарахтїти“ з огнища, тоді був знак, що залізо зварене досить. Батько звільня брав кліщами розпалене залізо, обгрібав його молотком із вугля й розтопленої глини, клав на ковалі і робив кілька легких ударів своїм молотком. Сї удари все мали для мене якийсь чар таємничості: хоч які були легкі, а про те за кожним ударом сарахтїли та розскакувались на цілу кузню великі рої зиндер. І хоч я звичайно в таких хвилях сидів на своїм підвишенім місці заслонений від ковала плечима якогось дужого „нанашка“, то про те мої очі в безпечного сховку бігали всюди по кузні, слідили за кожною зиндрою, а рівночасно не змигали й з того заліза, що під ударами батькового молотка прибирало чим раз виразнійшу форму. А надавши мягкому залізу таку форму,

як йому було треба, батько моргав на присутніх, особливо молодших і приговорював:

— Ти-ти, хло! Ану за молоти! Ану живо!

Два чоловіки хапали здоровенні молоти і били в такт по залізу. Луп-цуп-цуп! Луп-цуп-цуп! — лунали удари трьох молотів. Малий батьків тоненько, а два інші грубо, загарливо, мов сердито.

Лезо було зварене; та тепер починала ся батькова детальна робота: знов над обухом, поки не дійшло до того, що можна було виняти обушницю, а потім над лезом та над вістрям. Батько кував та перековував кожду часть по кілька разів, дбаючи не лише про форму, але особливо про те, щоб залізо було рівно та туго вироблене, щоб нїде не було скаси ані задирки, щоб сокира виглядала „мов вилита“.

В кузнї йдуть розмови. Сусїди розповідають сїльські новини: хто що чув у громадськїм урядї, що бачив на торзї в Дрогобичи, що розповідав мандрований жебручий дїд. Найбільше розмови про Борислав, про ями та заводи: в ту пору розпочинало ся видобуванє нафти і воску на більший розмір. Тисячі Жидів ішли до Борислава, видурювали за що будь шматочки ґрунту від селян і починали рити „дучки“. В сусїдніх селах почав зароджувати ся тип „ріпника“: звичайно парубки, не лише бідні, а й заможніші, „ворохобили ся на чорну

сорочку й білий хліб“, — так характеризувала селянська поговорка життя ріпника — перший прояв промислово-капіталістичних порядків у тім тихім доси, патріархальнім закутку.

До нашої кузнї доходили лише деякі, сказати-б, каламутні бульки того нового явища. Сього тижня в ямах загинуло п'ять хлопа, а оноді в одній ямі задусило трьох, а сей або той упав з кибля і роздерся на городженій кішницї, що служила замість цямбрини в тих крайне примітивно будованих ямах. Се була одна постійна тема оповідань. А друга тема: сей Бориславець пішов з торбами, той розпився, того, кажуть, Жиди підпоїли та п'яного пхнули до ями. І далі йшли безконечні, уривані оповідання про шахрайства Жидів, про п'ятики ріпників, про їх добрі зарібки і марнування заробленого гроша, про вибухи кипячки в закопах на п'ятім, десятім, дванацятім сяжні.

Я слухав тих оповідань як фантастичних казок про далекі, зачаровані краї. Борислав з його страховищами, дикими жартами та дикими скоками фортуни, з його дивним промислом, дивним способом праці та дивним народом заповнював мою фантазію. Наша слобода лежала далеко від гостинця; від нас ніхто не ходив ані не їздив до Борислава, але наслухавши са в зимі в кузнї оповідань про нього я постановив собі зараз на весні не пожалувати ніг, побігти на гостинець і визирати там

доти, доки не побачу ріпників, що з дальших, біднійших сіл ішли там гостинцем до Борислава або вертали відтам у суботу до дому. Та моя цікавість була заспокоєна швидше: ще в зимі батько взяв мене одного понеділка до Дрогобича і тут я побачив цілі юрби ріпників і цілі купи Жидів, що кожного селянина, який їм по одязі видавав ся Бориславцем, запитували:

— Газдо, газдо! Ви з Борислава? А маєте заводи на продаж?

Батько не радо слухав тих оповідань про Борислав. Він так зжив ся зі старими порядками сільського життя, що в тім новім бориславським розгартіяші чув щось нове, вороже до теперішнього житю. Він не давав по собі пізнати того, не осуджував і не обурював ся, як дехто з завзятих прихильників старосьвіччини, але коли вичерпав ся запас новин, радо звертав розмову на інші, переважно моральні теми. Батько, пильний і тямучий робітник, любив кпити собі з дармоїдів та фушерів, з роззяв та галапасів. На потвердження своїх загальних уваг він любив наводити коротенькі оповідання та притчі, звичайно на тлі ковальського ремесла. Тут у кузні я чув уперве такі оповідання, як оце про хлопця, що його батько привів до коваля на науку та боячись, щоб „дитина не попеклась або щоб іскра не випекла їй ока“ просив коваля, щоб умістив його сина в коші прибитім на стіну. „Воно, мовляв, буде

придивляти ся до всього тай так навчить ся“. Хлопець „учив ся“ таким робом сім літ, а вернувши до батька замість леміша зробив пшик.

Раз зведена на дорогу загальних тем та оповідань розмова йшла живо. Охочих слухати було багато, та були між нашими сусідами й незвичайні майстри оповідачі. Сипались анекдоти, спомини з давнійших літ, про Кошуцьку війну, про тісні роки, про мандрівки наших селян на Поділе в службу або на Покуте та на Буковину за кукурзуою. Особисті пригоди переплітали ся з короткими та меткими характеристиками людей — Подолян, Гуцулів, Бойків — та місцевостей: Коломиї, Городенки, Садогори, Черновець.

Та ось сокира готова. Ще раз розпікає її батько, але лиш до червоного, і потім застромлює вістрем на два пальці в холодну воду — вона гартуєть ся. А потім на шрубстак із нею та під пильник, щоб обгладити, а на решті на точило, щоб наострити — і готова невідлучна товаришка селянина чи то в лісі, чи при плузі, чи при фірманці, всюди, де треба „скріши рукам“. Коваль радісно глядить на своє діло, любить ся ним кілька хвилин, а потім дає в руку сусідам. І мандрує нова сокира з рук до рук. Кождий обзирає обух, пальцем пробує, чи острє вістря, обзирає лезо, чи гаразд виклепане, все обзирає, немов би се була його власна сокира.

— Ну, тота подовжить! — каже один.

— Мені би тоті дубики тепер, що вона їх вирубає! — зітхає другий.

Щасливий властитель нової сокири дивить ся на неї з гордощами, з любовю. Він бачив, як її робили від самої першої хвилі, від коли вона була ще пригорщею старих гонта-лів. Він помагав дути міхом, бити молотом при її робленю, — вона, значить, по часті й його власне діло. Він весело дякує ковалеви, добуває з торби плескату півквартівку з горілкою. Батько велить із хати принести чарку, бохонець хліба, пів плесканки сира на деревляній тарілці — і починаєть ся частованє, „обливанє“ нової сокири.

Батько випиває чарку горілки, закусує і бере ся до нової роботи; решта товариства частує ся, гуторить, жартує. Сей марить на яві: як би мені дві-три сотки, то я би те й те зробив та показав! Другий числить, кілька гроший у остатнім році перейшло через його руки.

— Дванацять десяток — бігме кумочку, дванацять десяток як один крейцар! Яка би то пара воликів була! А так що! Як в пальці тріє. Ні чоловік в'їв, ні впив, ні красно входив, лиш дідьчій матери годив.

— А вам, куме Марку, — обертає ся один до нашого простодушного сусіди, — як би вам так дванацять десяточок тепер, що би ви зробили?

ДОБРИЙ ЗАРОВОК.

9

— Я-я-я, — заикаєть ся Марко, — вже би-би-би я зна-на-нав, де їх сховати.

— Певно завинули би в шматину, та за-пхали де під стріху! — жартує де-хто. Марко не силкує ся реплікувати, тільки хитає головою, мовляв: жартуйте здорови, а я своє знаю!

Інші радять ся про свої хатні справи: у того корова положила ся, там дитина кашлає; иньший хвалить ся, що вчора з полукіпка пшениці намолотив п'ять чверток. Обмови, осуджування неприсутніх батько не терпів і коли кому заганяв ся язик у той бік, умів зручним зворотом або притинком збити його з дороги, а молодшого бувало й по просту покартає: „Не пхай носа до чужого проса!“ Так само не любив батько нічого сороміцького в розмові: сам він і при ньому вся компанія все держала ся в межах приличности, звісно, такої, яку можуть допустити собі чесні, статочні господарі. З жінок деколи жартовано, а батько любив оповідати звісну притчу про дівку-скуску на доказ, що „жіноча натура й невинного веде до гріха“.

— Бо то раз жив один отець зі своїм сином у лісі двадцять літ. Хлопець так і виріс у лісі, не видівши живого духа крім свого вітця. А як минуло двадцять літ, каже отець:

— Ну, сину, підемо троха в сьвіт подивити ся, як там люде живють.

А син каже: — Добре, тату!

Пішли. Приходять до села, а на краю села кузня. Вступили вони до кузнї, посїдали, син дивить ся на ковальову роботу, а далї каже татови :

— Тату, може би й я поробив троха ?

— Добре, синку, пороби.

Парубок приступав до огню, де власне грїло ся зелїзо, але не бере клїщів, тїлько хапає розпечене зелїзо просто в руку, кладе на ковало тай кує, а зелїзо не пече його анї дрібки.

Коваль витріщив очі на такого челядника, а батько нічого, лише каже синові :

— Ну, що, сину, добре робота йде ?

— Добре, тату.

— Як схочеш, то можеш тут лишити ся. Але перед тим ходїмо ще троха далї, бо ми ще дуже мало сьвіта видїли.

Добре. Пішли далї селом, а на вулицї пострічала ся їм дївка. Син став, дивить ся — що то, ще не видїв такого, а далї питає :

— Тату, а то що таке ?

— То, синопьку, скуска, — каже старий.

А у сина аж очі розгарають ся.

— Ей тату, як би то ми в лїсї мали таку скуску !

Пізнав старий, що в хлопцеві кров заговорила тай каже :

— Ну, годї, сину ! Будемо вертати до дому.

Вертають. Прийшли знов до кузнї, а старий каже до сина :

— А що, сину, може хочеш іще троха покувати ?

— Добре, тату, — каже син.

Тай знов по своєму : йде до огню, а там зелізо розпечене. Він хап рукою за зелізо. Ей, як не крикне, як не хопить руку назад ! А долоня вся міхуром стала. Обпік до чиста. А старий каже :

— Видиш, сину, то за те, що ти тої скуски захотів.

Тай забрались оба і пішли назад до ліса.

Батько оповідав сю притчу жартом. Аскетизм, що лежить у її основі, був зовсім чужий його вдачі. Навпаки, все і всюди він був чоловік товариський, громадський. „З людьми і для людей“, се була девіза його життя. І доси тямлю, яке велике вражінє зробило на мене його оповіданє про того сьвятого, що просив Бога, щоб його увільнив від людської любови.

— То ще за давних часів було, як жив один славний доктор. Він багато помагав людям, а Бог дав йому таку ласку, що всі люде любили його. Ну, так до нього липли, як мухи до меду. Куди обернув ся, куди поступив ся, всюди в нього були приятелї, а з ким лиш раз заговорив, той був би за нього і в огонь скочив. Аж раз ідучи лісом здибав діда, зовсім

голого, оброслого волосем від ніг до голови, як молив ся в якійсь печері.

— Що тут робиш діду? — питає лікарь.

— Богу служу, — каже дід.

— Як же-ж ти йому служиш?

— А бачиш: я відкинув усьо сьвітове, відцурав ся всього і молю ся та оплакую свої гріхи.

— А не ліпше би ти служив Богу, як би був лишив ся в сьвіті та працював для людей?

— Не можна разом служити Богу й мамоні, — відповів дід. — Люде й їх усі гризоти, турботи та заходи, то мамона. Хто кому служить, від того нехай і платні жде. Я служу Богу і Бог мені відплатить, а хто служить людям, то чим йому відплатять люде в день страшного суду?

На тім вони розійшли ся: старий лишив ся в лісі, а лікарь пішов до свого діла. Але від тоді як зачав міркувати над дідовими словами, як зачав думати, то нарешті дійшов до того, що зненавидів людей і захотів і собіж відчужити ся від них. Утік у ліс, але люде знайшли його, о коли він не хотів вертати до міста, то вони захотіли жити з ним у лісі. Він знов утік від них, і знов його знайшли. Він сховав ся в якусь недоступну нетру — і там його знайшли; поплив на море і велів себе покинути на якійсь пустій скалі серед

води, — і там люде віднайшли його і липли до нього по давньому. Тоді він почав молити ся Богу: — Господи, дай мені таку слабість, аби мене всі люде бояли ся, аби перестали липнути до мене!

Як зачав молити ся, як зачав Бога просити, так нарешті Пан Біг зіслав на нього таку слабість. що зачав собою бити до землі, розщипати, піну точити, ричати не своїм голосом, так що всі люде його пуджали ся і втікали від нього. А він при кождім таким нападі все бачив чортів, що його торгають розпеченими кліщами, тягнуть до себе зелізними гаками, бють зелізними палицями, а все кричать:

— Ходи до нас! Ходи до нас!

Так він мучив ся цілих дванацять літ, але вже не тікав у ліси та в дебрі. Тепер його душа тягла до людей, але люде тікали від нього. Він ходив по містах та селах, просив притулку, але тота хвороба зробила його таким страшним, що ніхто не хотів його приймати під свою стріху. Як де війшов межі купу людей, то всі розбігали ся; навіть до церкви не міг вийти, бо всі втікали відтам, де він появив ся, то його потім не пускали. Нарешті по дванацятьох роках чує голос:

— Валентий! Валентий!

Він обзиває ся: — Хто мене кличе?

А голос каже: — А що, солодко жити чоловікови без людської любови?

А він каже: — Господи, я согрішив. Дай мені смерть, най довше не караю ся.

А голос каже: — А видиш! Хто людям служить, той мені служить. Я сотворив чоловіка для людей і тільки з людьми і через людей він може бути щасливий. Як би я був хотів, щоб він сам собі і через себе був щасливий, я був би зробив його каменем. Як би я був хотів, щоб він тільки мені самому служив, я був би зробив його ангелом. А так я дав чоловікови найбільший дар — любов до людей, і тільки тою дорогою він може дійти до мене. А ти хотів бути мудрійший і йти навправці, тай зайшов у дебри, де сидять тоті з кліщами та з залізними палицями. Ну, та тепер досить твоєї покути. За те, що ти вперед служив людям і ратував їх, я беру тебе до себе, а твою слабкість лишу людям на пам'ятку: най перемагають свій страх і відразу і вчать ся любити та ратувати одні одних навіть у таких страшних стані.

— І лікар Валентій — кінчив батько, — зробив ся сьвятим, а його слабкість і доси ходить по людях. А хто ратує та дозирає хорого на ту слабкість, той має ласку в Пана Бога.

Сорок літ минуло від тої пори, як у невеличкій деревляній кузні в нашій слободі останній раз лунав ковальський вербель, відіграний батьковою рукою молотом по ковалі. Скільки змінило ся за той час! Не лише з ку-

знї, але майже з усього, що було тоді основою тихого, патріархального життя в нашім закутку, не лишило ся майже ані слїду. З тодішньої веселої компанії, що гуторила докола ковальського варстату, димала міхом, натягала обручі на колеса, завзято гримала молотом по розпеченім залізі, та сипала веселими анекдотами при чарці горїлки, нема мабуть нікого вже між живими. А тодішню веселість та жвавість у многих із них погасила доля ще далеко перед їх смертю. І певно в ту пору ніхто з них не думав, що та кузня і та компанія в нїй і той її дружний, радісний настрій лишать ся живими та незатертими в душі маленького, рудоволосого хлопчини, що босий, у одній сорочці сидїв у кутї коло огняща і якого дбайливий батько від часу до часу просив заступити від скачучих искор.

На дні моїх споминів і доси горить той маленький, але міцний огонь. У ньому проливають ся синї, червоні та золото-білі промінї, жевріє мов розтоплене вуглє і ярить ся в його глїбїні щось іще білійше, проміняє, відки раз по разу сарахкотять гилькасті зиндри. Се огонь у кузні мойого батька. І менї здаєть ся, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І що він не погас і доси.

Криворівня 24. липня 1902.

